
REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și viața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 8 cor.; pe o jumăt. de an 4 cor. — Pentru România 10 Lei.
Un număr 70 fl.

RAPORTUL DINTRE BISERICĂ ȘI LIMBA VIE A POPORULUI.

Organizația bisericilor particulare sau întemeiate pe ideia de limbă vie a poporului, avu darul de a trezi și înactivă *impulzuri culturale-naționale*. După predică în limba poporului, după cult religios în limba poporului și după organizare pe bază de teritorii naționale, eră prea firesc lucru să se creeze și unele începuturi de viață literară-culturală la națiile organizate în biserici particulare.

Astfel vedem, în răsărit mai ales, că la baza organizării fiecărei biserici particulare — afară de biserica românească! — stau *traducerile sfintei Scripturi pe limba poporului*. Traducerile aceste sunt apoi totodată și începuturile sau primele monumente ale literaturii naționale scrise. Cel puțin așa se petrecură lucrurile în Răsărit, unde organizarea bisericilor particulare fu mai favorizată de împrejurări și primă expresie mai puternică și prin mai multe fapte, decât în Apus. De aceea primele monumente literare ale popoarelor *răsăritene*, încreștinate în vechime, datează imediat din timpul încreștinării lor, pe când în Apus trebui să treacă chiar veacuri dela încreștinarea singuraticelor popoare până la ivirea traducerilor Scripturii și până să existe monumente de literatură scrisă în limba poporului.

*

Așa cred, în cele premerse am arătat cel puțin în parte, că spiritul vechii biserici a lui Christos din cele dintâi veacuri, nu a fost străin de ideia de a lăsa singuraticelor popoare libera dezvoltare etnică și culturală națională. Mai mult chiar: ea s'a făcut protectoara de căpetenie a atâtor nizuințe, prin ad-

miterea limbei vii a poporului în învățământul religios, în cultul dumnezeesc, precum și în general în viața și literatura bisericească. Reprezentanții acestui ideal au fost Părinții și învățătorii bisericii. Aceștia erau de socotința, că e un privilegiu al literaturii creștine dreptul de a se folosi în literatură limba poporului.

Acestui spirit al bisericii vechi este a se mulțumi, deci, că biserica se făcù și factor cultural în Răsărit și că din acelaș motiv și spre acelaș scop, și în Apus, limba grecească dispărù dela altarul din Roma și dela alte altare apusene, pentru a face loc limbei latine, în care încă se traduse deja prin veacul III Sf. Scriptură. Traducerea aceea numită Itala, probabil pentru că s'a făcut în Italia, fu începutul literaturii religioase-bisericești din Apus, scrisă în limba vulgară sau populară.

Astfel stăm, așa dar, cu biserica primelor veacuri creștine. Prin urmare în acest restimp de curățire trebuie să căutăm originea tradițiilor culturale ale bisericii. Ele sunt din vremile cele mai adânci și mai sfinte ale vieții creștinești, sunt din *epoca martiriului*, când a fi creștin se răsplăteă cu moartea pentru Christos.

Ridicându-se însă în veacul IV. creștinismul la treapta de religie de stat, se risipiră multe din vechile tradiții ale epocii de martiriu a bisericii.

Orientul, ca biserică, încapù pe mâna împăraților constantinopolitani, cari încep a se țineă pe sine de episcopi în afacerile esterne ale bisericii, — iar în Apus, în lipsă de rival politic, începù a se ridică tot mai sus steaua de mărire a episcopului Romei, stăpân dintru început numai peste 10 mici provincie sub-urbicane, adecă din împrejurimea Romei.

În Răsărit împărații se amestecau în afaceri de credință, nu odată ținând parte ereticilor și tiranizând biserica și ierarhia ei, — pe când în Apus, Papa Romei, distruge bisericile particulare ivite acolo, așa pe cea din Africa, din Galia, Mediolan sau nordul Italiei, apoi biserica britanică.

Iar în respectul cultural: în Răsărit începe, dela acest timp, a se valoră tot mai mult interesul de cultură grecească, în detrimentul scopului cultural-național al bisericilor particulare, — pe când în Apus, limba vulgară latină încă începe a se impune în mod exclusiv, nu numai ca limbă de administrație bisericească

și în literatură, ci și în chipul, că cultul sau liturgia romană suprimă cu vremea liturgiile particulare sau naționale, ca d. ex. pe cea galicană din Galia (Franța de azi), apoi britană și din nordul Italiei.

Da, biserica începuse a se face mijloc de a lărgi, în Răsărit, puterea politică a împăraților constantinopolitani și influința bisericii grecești, — după cum, în Apus, aceeași tendință de caracter politic bisericesc o urmăria Roma bisericească; și nu fără rezultat atât în Răsărit, cât și în Apus.

În Răsărit aceasta tendință de expansiune politică și bisericească se urmăria prin mijlocirea limbei grecești, care ajunge a fi în veacul VII limbă aproape exclusivă în administrația imperiului roman de Răsărit și în biserica de pe teritoriul acestuia. Pe când în Apus, agentul lățirii puterii papale fu limba latină.

Astfel în Răsărit se menajă limba, cultura și literatura grecească, în Apus cea latină, dar și într'un loc și în celalalt în detrimentul spiritului vechii biserici.

Roma voiă să-și lărgască sfera de putere acum în Răsărit, după-și supusese Apusul, iar Constantinopolul bisericesc și politic căută să se apere și să-și câștige teren de a se recompensă prin cucerirea bisericească a altor neamuri neîncreștinate (Slavi mai ales). Dar nu odată — și în contul bisericilor particulare existente deja în Răsărit.

Din aceste silințe exclusiviste și din aceasta nebună goană după putere a urmat, că în Răsărit și în Apus, de o potrivă, se acredită părerea, că în viața bisericească, culturală și administrativă, se poate face uz numai de cele trei limbi, așa numite *sfinte*, cari erau evraica, grecească și latina.

În aceasta fază a lucrurilor se părea, că biserica se pune în contradicție cu vechile sale tradiții culturale și că va ocupa în cultură un punct de mănecare staționar. Aceasta se putea crede cu atât mai vârtos, cu cât limba grecească din Răsărit, întrebuintată în administrarea bisericii și imperiului roman de Răsărit eră limba *literară* grecească, neînțeleasă — sau numai foarte puțin înțeleasă — de popor. Și mai mult: limba aceasta literară grecească, deja în veacul XI—XII eră așa de deosebitoare de aceea a poporului, încât scriitoarea de neam împărătesc Ana Comnena a trebuit să o învețe din carte, ca oricare limbă străină.

De sine înțeles, că între atari împrejurări, limba poporului a fost numai o slabă rivală a limbei literare grecești.

Tot astfel se petrecură lucrurile în Apus în privința limbei latine, care încă nu mai eră de mult limba vorbită de popor. Dar e bine să nu se peardă din vedere, că pe lângă toate aceste stări culturale și de limbă, atât în Răsărit cât și în Apus mai scânteia încă ideea care a dat naștere acelor prime tradiții culturale ale bisericii.

Astfel în Răsărit ideea de biserică națională câștigase deja în așa măsură terenul, încât d. e. sf. Efrem Sirul în veacul IV, își făcuse nume nemuritor prin predica și prin scrisul său, ce le-a săvârșit numai în limba sa națională, adecă siriană. — În Apus, nu prea mult după sf. Efrem, fericitul Augustin, una din cele mai strălucite figuri ale bisericii latine, dă expresie aceleiași idei fundamentale despre rostul cultural al bisericii. Dânsul, în spiritul său de acomodare graiului poporului o spune pe față: «saepe enim et verba non Latina dico, ut vos intelligatis», și se explică de ce: pentrucă — «melius est reprehendant nos grammatici, quam non intelligent populi».

Papa Grigorie cel Mare (590—604) fu de aceleași vederi. Dânsul a zis, că nu este lucru potrivit, ca cuvintele revelației sau descoperirii dumnezeeești să se încătușeze în legile limbii literare.

Tot astfel și în Răsărit, geniul vechii biserici caută să-și ridice din nou capul din umilirea, la care-l condamnase puterea tirană a împăraților bizantini și tirănia limbii literare grecești.

De aceea și vedem, că innologii sau poeții religioși creștini caută oarecare legătură cu viața, apropiindu-se de graiul vulgar grecesc. Nu mai puțin știm și de mănăstiri orientale, în cari, în evul mediu, în butul spiritului timpului favorizător pornirilor culturale grecești, se aflau călugări de *deosebite națiuni*, cari însă săvârșiau slujba dumnezească în *limba lor națională*.

* *

Din veacul VII mai ales și până în veacul IX, se manifestau deci două curente culturale opuse în sinul bisericii. Unul eră al păstrării limbilor *vii* în biserică, iar acesta eră mai slab, neavând în sprijinul său favoarea celor puternici și spiritul de modă culturală a timpului, — iar celalalt eră curentul limbei literare, *moarte*,

care se răzîmă pe ideia anticulturală a limbilor «sfinte», că numai aceste ar avea titlu de a exista în viața liturgică, literară-culturală și administrativă a bisericii.

În veacul IX însă, cu consensul Romei și al Constantinopolului, se rupse gheața îndoielilor de acest fel, — nu însă *acasă* la aceste două centre, ci înafară de jurisdicția lor, pe terenul locuit de Slavi.

Adeca nici Roma nu cedă din drepturile câștigate prin uzurpare ale limbei «sfinte» însă «moarte», a latinei, — dar nici Constantinopolul nu cedă din cele ale limbei grecești, deopotrivă neînțelese — sau numai de tot puțin înțelese — pe atunci de popor. Ci, fiindcă eră în curgere încreștinarea slavilor și fiindcă și Roma și Constantinopolul râvniau să-și întindă jurisdicția bisericească peste teritoriile acestor popoare, dar fără să voiască a jertfi ceva din limba sa dela altar și din administrație, deoarece aceste limbi erau acum un mijloc probat de cucerire: se învoiră deopotrivă, ca slavii să se folosească în biserică de limba lor *națională*, numită azi slavonă.

Astfel la Slavi birui genul bun al vechii biserici creștine, pe care puterea împăraților bizantini și puterea papală îl dăduseră — la sine acasă — la o parte din calea poffelor lor de mărire lumească, întocmai ca pe o «cenușotcă» fără de preț. Slavilor deci le încuviință Roma și Constantinopolul limba națională în biserică, fiecare însă cu gândul rezervat, că prin mijlocirea acestei concesiuni, să-și câștige simpatia marei mase a Slavilor, spre a-i atrage apoi în sinul bisericii sale.

Papa Adrian II (867—872), ca semn al învoirii sale, depuse cărțile slavone ale lui Metodiu și Ciril pe altarul din Roma dedicat Sfintei Maria, binecuvântă traducerea lor, ba a și ținut liturgie pe slovenește cu Ciril și Metodiu, sfințindu-l pe Ciril de mitropolit al Moraviei. Adrian adecă voiă să-i scoată pe Slavi din sfera de interese ale imperiului bizantin și să-i păstreze pentru biserică romană.

De aceea, urmașul său, Papa Ioan VIII (872—882) încă încuviință limba slavonă cu provocare la frumoasele cuvinte ale Psalmului 116 și ale sflui Pavel (Filip II. 11), că: «Lăudați-l pe Domnul toate popoarele, măriți-l toate națiunile», și: «Toată limba să-l mărturisească pe Christos».

Că Roma lucră în aceste două hotărîri ale sale cu gând rezervat, se vede deacolo, că în scurt timp, acelaş Papă Ioan VIII decretă la anul 879 limba slavonă de limbă «barbară», deci nepotrivită pentru slujba d-zeească, şi o lasă să fie întrebuinţată numai la predică.

Astfel se ridică limba slavonă la rangul de a patra limbă «sfântă», şi deveni şi ea, mai târziu, «moartă» ca şi tovarăşele sale: evraică, grecească şi latină, ne mai fiind înţeleasă decât numai de literaţi, nu însă şi de popor.

* * *

Dela încuviinţarea limbei slavone ca limbă bisericească, nu mai avu biserica prilejuri, mai bine zis: îndemnuri esterne atât de puternice, ca să o poată determina să înlocuiască limbile «moarte» liturgice cu limba poporului, ca în timpurile primare. Ci se puseră, atât Răsăritul cât şi Apusul bisericesc, pe punctul de mănecare staţionar, al limbilor «sfinte» dar «moarte», — principiu, care hotărît este *anticultural*, dar care nu a izvorit din tradiţiile bisericii ca atare, ci din păcatele celor ce, pentru interese egoistice de a vâna situaţii de putere şi de a-şi măguli poftelor de trufie, au împedecat biserica de a se acomoda *şi pe mai departe*, ca în veacurile prime, în viaţa sa, cu totulul intereselor adevărate de cultură şi progres ale deosebitelor naţiuni.

De aceea, *o reacţiune oarecare* contra acestei atitudini anticulturale a căpeteniilor politice şi bisericeşti, — nu a încetat nici după «canonizarea» limbei slavone ca limbă liturgică.

Şi e de mirat, că, în evul mediu, ceice s'au ridicat în contra acestei atitudini anticulturale, au fost tocmai *ereticii*. De aceea biserica oficială, în Răsărit şi în Apus, s'a pus şi mai riguros pe punctul de mănecare al «limbilor sfinte», ca să aibă cât mai puţine note comune cu ereticii. Ereticii din contră au îmbrăţişat limba poporului, pentrucă vedeau în ea instrumentul cel mai potrivit pentru lăţirea credinţelor sale.

Atari eretici, cari au ţinut mult la limba vie a poporului, au fost mai la început paulicienii, apoi *bogomilii*, originari din Răsărit. Bogomilii trecură prin peninsula balcanică, pe la Bulgari, odată cătră nord peste Români şi până la Ruteni şi Ruşi, apoi în direcţia peste nordul Italiei, până în sudul Franciei.

Alți eretici de aceeaș socotință în ale limbii au fost *husiții*, precursorii protestantismului, apoi *protestanții* înșiși.

Acești și alți eretici, cari au cultivat scrisul pe limba poporului pentru a-l cuceri pe seama credințelor sale, au dezvoltat literatura bisericească apocrifă, de care am amintit, țesând în ea și credințe de ale lor. Așa am ajuns și noi Români, că primele noastre produse literare populare de prin veacul XV. și XVI. scrise românește, sunt puse în legătură cu atari mișcări eretice. Aceste cărți apocrife românești ne dau dovada, că în sinul poporului nostru eră un cult și o pornire oarecare pentru scrisul românesc și religios *cu mult mai înainte* de influința calvinismului ardelean și de introducerea limbei române în mod officios la altarele românești.

Nu se poate deci afirmă, că paternitatea ideii naționale în biserică este a protestantismului; dar nici că biserica a adoptat-o *din afară*. Protestantismul a venit din Apus, pe când nizuințele de-a valora limba națională în biserică îi erau premergătoare protestantismului. Ideea aceasta, a limbei naționale în biserică, a fost moștenirea deopotrivă a creștinismului primar răsăritean și apusean, și a fost dusă în apus de ereticii răsăriteni după răsăritenii *o scoșese* din circulația bisericească. În Apus, ideia aceasta s'a fructificat prin coatingerea cu vieața culturală mai înaintată și cu știința strălucitoare a Apusului și de acolo a venit apoi ca un curent care aveă acum în ființa și în tendența sa și *potența conștienței*. Cu alte cuvinte am putea zice, că ideia aceasta s'a dus «la studii în străinătate».

Fie prin voia întâmplării, — fie prin purtarea de grije a providenței divine, — destul că, dintre popoarele Răsăritului ortodox, poporul și biserica românească s'a înfruptat pentru *întâiaș dată* de roadele culturale binecuvântate ale ideilor acelor eretici, cari, greșirea în credință au socotit să și-o acopere și expieze în fața tribunalului istoriei prin rezultatele *culturale-naționale*, pe cari ce e drept fără a le voi, le-au smuls, ca schinteia din cremene, din ciocnirea cu biserica dogmatică oficială.

Ca biserică, cu multă părere de rău trebuie să constat, îndemnat de motive istorice, că ereticii numiți *au trebuit* să deie asalt asupra unei biserici, care deviase dela rostul său cultural-național în ale limbei și se înzăvorise în citadelele de aur ale dogmelor sfinte,

cu gând de a fericì omenimea numai prin credință, nu și prin cultură.

Și tot astfel trebuie să regret, că spiritul acesta, al mulțumirii cu ideile dogmatice numai, a durat și mai durează încă.

E deajuns să citez două cazuri mai recente.

La 1 Maiu 1849 se adună în Viena 35 de episcopi latini din Austria și după o lucrare de 6 săptămâni, ajung să se pronunțe că distingerea oamenilor după naționalitate este numai o rămășiță a veacurilor păgânătății, iar asupra libertății politice decretează anatema.

Tot astfel căzură la 1870 sub anatema și nizuințele bulgarilor, de a se emancipa de sub supremația bisericească a patriarhului din Constantinopol.

Atari decrete, însă, sunt cu o mărturie mai mult, că spiritul luminat al vremii nu a sanăt încă toate degenerările, la cari a fost împinsă biserica pentru — și prin poftele omenești de trufie și de goană după putere.

Semne de îndreptare însă se văd și mai ales în sinul bisericilor din Răsărit, care e mai accesibil prefacerilor de acest fel.

În Răsărit adecă am ajuns să vedem, că în parte s'a restoritat *limba poporului* în drepturile sale la altar și în administrația bisericească, — iar unde nu s'au ajuns încă rezultate de acest fel, se lucră pentru ajungerea lor.

În Răsărit, bisericile particulare, deși se organizează după vechiul principiu, ca biserica din fiecare stat politic să fie o unitate administrativă autonomă, totuș, ca la noi d. e. s'a ajuns și la *separarea ierarhică* după naționalitate acolo, unde biserica din acelaș stat se compunea din elemente deosebite ca neam. Așa ne-am despărțit noi de Sârbi. Așa se face și la frații din Macedonia și la Sârbi, că se despărțesc și ei de Greci.

Tot în cuprinsul bisericii Răsăritului vedem afirmându-se ideia *autonomică a bisericii* și alătura de ea ideia admiterii *poporului să participe la administrarea* unor anumite afaceri bisericesti nespirtuale; ceea ce este urmarea spiritului liberal al episcopatului acestei biserici, de a cedă din drepturile rezervate lui. Acı e la loc să adaug, că primul ierarh al ortodoxiei, Patriarhul Constantinoplei, și-a dat în zilele trecute, cu abatere dela normele vechilor canoane, și anume îndemnat de «necezitatea tim-

pului», învoirea, ca bisericile grecești din America și alte părți din lume, să stea sub jurisdicția bisericii din regatul grecesc, deși inferioară în rang față cu patriarhia. Patriarhia și-a rezervat numai anumite drepturi, mai mult onorifice, pentru onoarea scaunului său. Astfel birue «necețitatea timpului!»

Toate aceste sunt idei, cari la prima vedere, apar ca totătea «spărturi» în viața constituției și organizației bisericii răsăritene, când le pui alătura de normele vechi canonice.

Dar aceste nu sunt spărturi, ci sunt cuceriri ale spiritului înaintat al vremii, — sunt urmarea sau efluxul «necețității timpului»; cum spusei că s'a rostit patriarhul constantinopolitan, ca biserica să se acomodeze spiritului de înaintare în chestiunile de organizație, cari nu au caracterul imutabilității pe care i-l are doctrina.

Așadar avem a face, din punctul de vedere organizatoric și administrativ, cu un pas înainte în viața bisericii; avem a face cu niște *cuceriri ale vremii*; cuceriri cari fac începutul unui lanț mai lung de o nouă desvoltare în viața bisericii; cuceriri, cari nu au azi nici nota și nici pretenția perfectității; cuceriri pe cari este chemată știința teologică și praxa bisericească să le toarne în forme mai solide și cât mai uniforme, într'un viitor mai apropiat ori mai depărtat.

Cuceririle aceste sunt semnul reînvierii vechiului spirit de acomodare a bisericii față cu poporul; ele sunt totodată revenirea la curatele tradiții culturale ale bisericii din primele veacuri.

La temelia acestor prefaceri înspre bine stă *ideia națională* cu toate drepturile reclamate de timpul modern pe seama credincioșilor și cu toate consecvențele sale în viața culturală și administrativă a bisericii.

Eră și timpul suprem, ca biserica să se întoarcă la izvorul dător de viață al principiului de limbă *vie*, dupăce în curs de atâtea veacuri făcuse trista experiență culturală — mai bine zis: anticulturală — cu practicarea limbilor «moarte», pe motiv că-s limbi «sfinte».

Deci, astăzi, când biserica se întoarce zi de zi câte cu un pas din «robia» limbilor moarte, — și în special când noi Românii ne putem lăuda, că biserica noastră românească a făcut cel mai lung drum în calea acestei întoarceri din robia culturală, trebuie

să ținem seamă de îndemnul ce vi-l-am spus la început. De aceea, în loc de a ghionți biserica, după moda predilectă de azi, va fi mult mai nobil, mai generos lucru, și mai potrivit pentru interesul nostru cultural național, să-i respectăm credințele și tradițiile și să o sprijinim în acțiunile sale, — pentrucă ea *a fost și trebuie să fie și pe viitor* un puternic zid de apărare și înaintare a intereselor noastre de neam și cultură românească.

(Sfârșit.)

Dr. Gh. Ciuhandu.

DESPRE AUTORITATEA DOCTRINALĂ ȘI DESPRE REGULA DE CREDINȚĂ ÎN BISERICA CATOLICĂ

VI.

Monumentele tradiției catolice nu sunt mai favorabile sistemului ultramontan decât sf. Scriptură, în ce privește autoritatea doctrinală și regula de credință în Biserică. În loc să atribue această autoritate episcopului de Roma, anticitatea creștină nu i-a recunoscut nici chiar *întâietatea*. Cei dintâi episcopi ai Ierusalimului au fost adevărații papi — în accepțiunea ce se dă astăzi acestui cuvânt, adecă, ei au fost *primii* episcopi ai Bisericii catolice (universale). În decursul celor dintâi 3 secole, episcopii Romei n'au fost recunoscuți decât ca *patriarhi* ai Bisericilor occidentale; *primatul*, de care ei se bucură astăzi, nu li-s'a recunoscut decât în urma acestei epoci, și n'are alt fundament decât *dreptul bisericesc* sau canoanele.

Noi vom dovedi, și vom arăta astfel, că toate preținsele *drepturi*, pe cari ultramontanismul le atribue episcopului de Roma, ca fiind *din drept divin*, nu sunt decât *curate fantazii*, inventate de spiritul lingușitor al câtorva teologi, cari, din interes exagerează prerogativele papalității.

Am dovedit că aceste *fantazii* n'au nici o bază în Sfânta Scriptură. Tot așa de ușor vom demonstra, că ele nu se sprijinesc pe nici o mărturie tradițională din cele trei secole primare.

Eusebiu (Hist. eccles., lib. II., c. 1.) raportează, printre cele dintâiu acte ale apostolilor, alegerea lui Iacob, numit *cel drept*, de episcop al Ierusalimului. Acest Iacob eră numit *fratele Domnului*, căci, după Eusebiu, el eră fiul lui Iosif, privit ca tată (crescător) al lui Iisus Christos în calitatea sa de soț al Fecioarei Maria.

Episcopatul din Ierusalim a fost cel dintâi întemeiat. Apostolii posedau cu siguranță toate puterile slujbei eclesiastice, însă ei nu se legară de conducerea nici unei Biserici; ei percurseră

lumea, întemeiând Biserici, în fruntea cărora așezau episcopi și presbiteri. Însă înainte de a părăsi Ierusalimul, au crezut de lipsă să constituie Biserica-mamă, unde își avea reședința *cel dintâi* episcop, pentru ca fiecare să-și poată lua refugiul acolo, ca la centrul Bisericii. Sfântul Clement, care a fost unul din cei dintâi episcopi ai Romei, recunoaște că Biserica-mamă a fost cea din Ierusalim, și că episcopul acestei Biserici a fost investit de către apostoli cu prerogativele întâietății. El se exprimă astfel în cartea a VI-a a *Instituțiilor* sale:

«După înălțarea Mântuitorului, Petru, Iacob și Ioan, deși Domnul îi preferise față de ceilalți, nu-și făcură un drept din această predilecțiune pentru a ajunge la *întâiul grad de onoare*; ci ei aleseră de episcop al Ierusalimului pe Iacob, supranumit *cel drept*».

Astfel întâietatea în Biserică a fost unită, după sf. Clement cu titlul de episcop al Ierusalimului, și apostolii au fost, cei cari au adoptat aceasta hotărîre. În ochii lor, *atribuirea întâietății* era deci din *drept bisericesc*.

Deoarece apostolii se conformau în instituțiunile lor instrucțiunilor lui Iisus Christos, trebuie să credem, că ei n'au întemeiat întâietatea și o Biserică centrală, decât în conformitate cu planul dumnezeesc, pe care Iisus Christos li-l dăduse despre Biserică. Chiar Eusebiu zice, totodată, că autoritatea episcopală a fost dată lui Iacob de către apostoli (Hist. eccl., lib. II., c. 23) și că i-a fost dată «de Mântuitorul însuși și de apostoli». (Hist. eccl., lib. VII. c. 19.) Întâietatea nu-i împrumută lui Iacob o putere independentă de corpul apostolic. Hegesip, cel mai vechiu istoric al Bisericii, și care scrise în secolul al doilea al erei creștine, zice că «Iacob, fratele Domnului, a fost însărcinat cu administrarea Bisericii, dimpreună cu apostolii» (Apud Euseb., Hist. eccl., lib. II., c. 23.) Titlul de *frate al Domnului*, pe care îl purta Iacob-cel-Drept, a fost motivul, care determină pe apostoli să-l pună în fruntea Bisericii; ei au voit se continue în însași familia Mântuitorului suveranul pontificat al legei cei nouă.

Noi am făcut observarea, că Iacob, episcop al Ierusalimului, condusesese adunarea episcopilor, presbiterilor și a credincioșilor, întruniți la Ierusalim pentru a hotărî asupra ceremoniilor iudaice.

După martiriul lui Iacob-cel-Drept, și după dărâmarea Ierusalimului, aceia dintre apostoli, cari mai trăiau încă, se adunară pe ruinele orașului vinovat, pentru a se îngriji de trebuințele Bisericii. Aceia, cari aparțineau la familia lui Iisus Christos, se împreunară cu ei; toți laolaltă se sfătuiră asupra aceluia, care ar trebui ales pentru a fi urmașul lui Iacob-cel-Drept. Toți au proclamat cu unanimitate pe Simeon, fiul lui Cleopa, de vrednic de cea mai înaltă demnitate bisericească.

Această istorisire, care în simplitatea ei, spune mai mult decât toate disertațiunile, este scoasă textual din Eusebiu (Hist. eccl., lib. III., c. 11.) Acest istoric adaugă că Cleopa, despre care se face amintire, este acelaș, despre care se vorbește în evanghelie și care eră, după mărturia lui Hegesip, fratele lui Iosif. Simeon eră așadar nepotul lui Iosif și vărul bun al lui Iisus Christos. El a fost ales ca cea mai apropiată rudenie a Mântuitorului și moștenitorul cel mai direct al preoției sale.

Apostolii au urmat în alegerea celui dintâi episcop al Bisericei creștine, legea lui Moise, care consfințeă moștenirea suveranului pontificat.

Însă după puțin timp, împărații romani, dispunând căutarea cu îngrijire și omorîrea tuturor cari aparțineau la familia lui David (Euseb., Hist. eccl., lib. VIII., c. 32.), nu mai rămase nici o rudenie de a Mântuitorului.

Ierusalimul, dărâmat de Romani, n'a putut să se mai ridice din ruinele sale și n'a fost mai mult decât un orașel fără de însemnătate; Evreii împrăștiați, Judeea însăși a fost împreunată cu Siria ca provincie romană și a dispărut așa zicând de pe harta lumii. Trebuințele bisericii pretindeau din ce în ce mai mult, ca să fie un alt centru de unitate și un alt episcop să fie îmbrăcat cu întâietatea.

Așteptând, ca ea să fie atribuită unuia dintre ei, episcopii orașelor celor mai însemnate, au fost ca tot atâtea centre de unitate, fiecare pentru un anumit număr de Biserici mai puțin considerabile. Episcopii Romei, Antiohiei și Alexandriei se bucurară — față de ceilalți — de prerogative înalte, cari au fost întărite în mod legal — la începutul secolului al IV-lea, de către cel dintâi sinod din Nicea. Episcopul din Elia — vechiul Ierusalim — a fost independent de cele mai mari scaune, cu toată puțină însemnătate a orașului său. Aceasta independență a fost recunoscută de acelaș sinod.

Simeon a avut de următor un Evreu, numit Justus (Euseb., Hist. eccl., lib. III., c. 25.), care nefiind din familia lui Iisus Christos, a pierdut vaza, care încunjură pe episcopii dintâi ai Ierusalimului. Justus n'a fost ales — ca cei doi antecesorii — de către apostoli. Urmașii lui, toți de origine iudaică, răspândiră puțină strălucire. Eusebiu spune, că tot ce a aflat — afară de numele lor — este că ei se arătară foarte demni de funcțiunea episcopală. (Euseb., Hist. eccl., lib. IV., c. 5.) Acest istoric a dat urmarea acestor episcopi ca și cea a scaunelor mari patriarhale.

Eusebiu, care ne-a transmis într'un mod cu totul particular seria episcopilor din Roma, nu face niciodată aluziune la prerogativele și la puterea de care s'ar fi bucurat, după părerea

ultramontanilor, începând dela obârșia creștinismului. Se observă în aceste istorisiri, că episcopul dela Roma eră — în urma însemnătății scaunului său — unul din cei cu mai multă influință; dar nu reiese din aceste istorisiri, că el a avut în mod regulat și legal prerogativele întâietății.

Făcând amintire de predicarea lui Petru în Roma, sub domnia lui Claudiu, când el veni aci să combată pe Simeon Magul, Eusebiu numește pe Petru «cel mai curagios și cel mai mare dintre apostoli, principele și șeful tuturor celorlalți», însă el are grija să adaugă, că el eră astfel «prin meritul virtuții sale».

El nu face nici cea mai ușoară aluzie la titlul lui de șef al Bisericei și la superioritatea lui în conducerea bisericească. (Euseb. Hist. eccl., lib. II. c. 14.) După ce a istorisit martiriul său, întâmplat sub domnia lui Nero, el zice, că Linus a fost *cel dintâi* episcop al Romei. El îl consideră pe acest episcop de succesori al sf. Petru (Hist. eccl., lib. III., c. 4.) și cu toată dreptatea, căci Biserica din Roma a fost sfințită de sângele acestui mare apostol, și episcopii cari o conduc trebuie să se mândrească, că au cules *moștenirea* lui — dimpreună cu episcopii celorlalte Biserici pe cari el le-a întemeiat. Dar s'ar greși dacă s'ar luă terminul de succesori într'un înțeles strict, deoarece Linus a fost așezat episcop în Roma de sf. Petru și sf. Pavel înainte de martiriul lor. (Ibid., lib. I., c. 6.)

Eusebiu, care scrisese în secolul al IV-lea, și care urmă cu scrupulozitate autorii bisericești, cari îl precedaseră, nu face nici o amintire despre prerogativele episcopilor din Roma, pe cari îi consideră totuși de succesorii sf. Petru; el îi amintește simplu ca și pe Timoteiu, episcop în Efes; Titus, în Creta; Anianus, succesorul sf. Marcu, în Alexandria; Dionisie, în Atena; Dionisie, în Corint; Ignatie, în Antiohia; și pe ceilalți episcopi din Bisericile principale. Scopul său — dând seria episcopilor Bisericilor celor mari — eră de a plântă țărâșii succesiunii apostolice a păstorilor.

Tăcerea tuturor monumentelor cu privire la prerogativele episcopilor din Roma este cu siguranță un fapt foarte însemnat. Epistola lui Clement către Corinteni; epistolele lui Ignatie din Antiohia; scrierile lui Papia, ale lui Hegesip, Policarp, Ireneu, Justin, Tertulian, Origen, Clement de Alexandria, ale lui Ciprian, nu aduc mai multe mărturii, decât scrierile apostolice și Evangeliile. Autorul «*Ierarchiei cerești și bisericești*», op atribuit sfântului Dionisie Areopagitul, și care se urcă desigur în primele secole, vorbește despre episcop ca despre cel mai înalt dignitar al Bisericei, și nu se cugetă deloc să vorbească despre șeful unic și suveran, pe care l'ar fi avut Biserica, după ultramontaniții noștri.

Acești teologi au căutat să abuzeze, în folosul sistemului lor, de anumite locuri din scriitorii primelor secole; însă se observă în citațiunile lor atâta rea credință, încât n'ai putea să le dai credință, dacă dovezile n'ar fi atât de evidente. Vom avea prilej să amintim unele din ele.

VII.

Dealtfel, *faptele* dovedesc până la evidență, că nu s'a atribuit episcopului de Roma întâietatea în decursul celor dintâi trei secole ale erei creștine.

Vom cită în particular discuțiunea, care s'a ridicat cu privire la sărbătoarea Paștilor. Se urmau două practice diferite în prăznuirea acestei sărbători. Mai multe Biserici orientale păstrasera obiceiul iudaic, în vreme ce celelalte primise dela apostoli, întemeietorii lor, o practică diferită. Se hotărî stabilirea uniformității, pentru ca să nu amintească o Biserică — în serviciile sale despre moartea Domnului — în același timp, în care o alta ar celebra învierea. «Avură loc, zice Eusebiu (Hist. eccl., lib. V., c. 23.) în chestiunea aceasta, sinoade și adunări de episcopi, cari adresară scrisori tuturor credincioșilor. Avem încă și astăzi scrisoarea, ce o scriseră cei din Palestina, sub prezidenția lui Teofil de Cesarea și a lui Narcis al Ierusalimului; posedem chiar și pe cea a sinodului roman, care este semnată de numele episcopului Victor; pe cea a episcopilor din Pont, cari au fost prezidați de Palma, în calitate de cel mai bătrân; pe aceea a Bisericilor din Galia, prezidate de Ireneu».

Eusebiu face amintire de scrisoarea sinodului roman cu același titlu, ca și de celelalte, și fără să dea mai multă autoritate *episcopului Victor*, decât celorlalți episcopi. Trebuie să se observe, că episcopii, în aceste cele dintâi și venerabile sinoade, nu erau singuri, și că ei nu vorbeau decât ca prezidenți și ca ecouri credincioase ale obiceiurilor și credinții *Bisericilor*, ca prezidenți ai sinoadelor,

Episcopul din Roma, care era patriarhul Bisericilor occidentale, scrisese, în numele acestor Biserici, către cele din Azia pentru a le obliga să părăsească obiceiul iudaic cu privire la Paști.

El rugase pe Policrate al Efesului, care era cel mai însemnat din episcopii iudaizători, să adune pe aceia, cari judecau asemenea lui. Ei se adunară de fapt; însă ei hotărîră, că păstrează obiceiul lor, pentru-că — ziceau ei — se trage dela apostolii Ioan și Filip, și pentru-că fusese ținut în mare respect în totdeauna de predecesorii lor. Policrate scrise în acest înțeles episcopului din Roma. Victor a crezut, că Bisericile orientale erau în rătăcire asupra unui punct de credință. *El își dete silința* în-

dată să le desfacă de comuniune, și se pronunță că ele au eșit din unitatea Bisericei. «Însă această purtare, zice Eusebiu, (lib. V., c. 24.) nu eră pe placul tuturor episcopilor. De aceea ei îndemnară pe Victor să lucreze într'un mod mai conform cu pacea, cu unitatea și cu dragostea. Avem încă scrisorile, prin cari ei înfruntă pe Victor cu multă energie. Printre acești episcopi eră Ireneu, care îi scrise în numele Bisericilor din Galii». Ireneu, în scrisoarea sa avertizează pe Victor, cu multă moderațiune, că neînțelegerea asupra unei chestiuni disciplinare nu constituie un motiv suficient pentru ruperea de vechile și venerabilele Biserici, și mult mai bine ar fi să păstreze pacea cu ele, după pilda predecesorilor săi.

Ireneu nu scrise numai lui Victor, ci la mai mulți alți episcopi, ca să-i oblige să nu sfârtice Biserica nicidecum pentru o asemenea întrebare.

Această istorisire, în care ne-am folosit de însași cuvintele lui Eusebiu, dovedește cu evidentă, că Victor, episcop în Roma, nu eră considerat de o autoritate doctrinală mai înaltă decât ceilalți episcopi, și că — dacă el a luat inițiativa în această împrejurare, n'a făcut-o, decât cu titlul de cel dintâi episcop sau patriarh al occidentului, titlu, pe care-l datoră atunci însemnătății orașului, în care el eră episcop și care îl făcea oareșicum mijlocitorul între Bisericile din Occident și cele din Orient.

După Eusebiu, scrisoarea lui Narcis, episcopul Ierusalimului și a altor episcopi din Palestina (Ibid., c. 25), a fost, care a avut cea mai mare înrăurire la stabilirea uniformității. Ei se înțeleseră cu Episcopul Alexandriei, și trimiseră epistola lor episcopilor cu scopul de a fi cunoscută tuturor Bisericilor, și ca să nu aibă a le reproșa, că le-au lăsat necunoscută tradițiunea, ce primiseră dela apostoli.

Episcopul Ierusalimului — fără a-și atribui nici întâietatea, nici suveranitatea în Biserică, se exprimă cu toată siguranța în epistola sa, ca și cum s'ar bucură de o autoritate înaltă: «Aveți grije, zicea el celorlalți episcopi, ca exemplare din scrisoarea noastră să se trimită de toate Bisericile.» Victor, episcopul din Roma, nu se exprimă cu atâta autoritate; purtarea lui — din contră — a fost blamată cu multă rigoare de către ceilalți episcopi și el nu se bucura prin urmare atunci de o întâietate în Biserică; cu atât mai multă dreptate nu i-se recunoștea suveranitatea și infalibilitatea doctrinală.

Chestiunea, agitată la mijlocul secolului III-lea, necețității unui nou botez pentru eretici, dovedește acest fapt, tot așa de bine ca și cea a Paștilor.

Ciprian, episcop în Cartagena, în conformitate cu tradițiunea Bisericii sale și cu a mai multor Biserici orientale, credeă că ereticii, botezați chiar în mod regulat de păstorii lor, trebuiesc să se boteze din nou, dacă voiesc să facă parte din Biserica adevărată. Ștefan, episcop în Roma, susține o părere contrară cu a lui Ciprian. O dispută s'a ridicat între amândoi.

Existența sigură a acestei dispute demonstrează, că Ciprian, unul din episcopii și scriitorii cei mai respectabili din sec. III-lea, nu credeă în prerogativele ultramontane ale episcopului din Roma. — Dacă ar fi crezut în acestea, ar fi susținut el oare părerea sa cu atâta vigoare și stăruință? Părerea lui a fost blamată în general și cu toate acestea nimenea nu se cugetă să-i facă o crimă din opunerea față de episcopul Romei — care aveă dreptate. Ciprian aveă pentru el practica Bisericii sale din Cartago; el luptă contra episcopului din Roma pentru a mențineă acest obicei, și nici chiar însuși episcopul din Roma nu făcū amintire — în această dispută, de autoritatea mai înaltă, de care s'ar fi bucurat atunci, după cum susțin ultramontanii.

*

Inzadar s'ar căută să se atenueze puterea acestor fapte incontestabile.

Ștefan episcopul din Roma, care aveă să aperse obiceiul Bisericii sale — contrar celui al Bisericilor din Africa, Cilicia, Capadocia și Galația, declară, că el nu va mai aveă nici o legătură cu aceia — cari sunt partizani ai unui nou botez pentru eretici. Acest soi de excomunicare nu a înspăimântat pe nimenea; fiecare își păstră părerea sa, și toți au fost considerați — nu mai puțin, fii ai Bisericii.

Hotărîrea episcopului din Roma n'a făcut altceva — decât a produs o amărăciune în spirite, în loc de ale supune, și Ciprian a fost obligat să scrie al său *Tratat despre Răbdare*, pentru a dispune pe partizanii săi la moderațiune.

Ștefan zisese: «Să nu inovăm; să păstrăm tradițiunea»; Ciprian îi răspundeă:

«Voi nu aveți decât o tradițiune omenească; obiceiul fără adevăr nu este decât o veche greșală.» Episcopii din Africa și din Numidia se pronunțară pentru Ciprian contra episcopului din Roma și ținură atunci acele sinoade, ale căror hotărîri formează unul din cele mai frumoase monumente de disciplină bisericească.

În cea din urmă din aceste adunări, Ciprian, care eră președinte, nu se temū să facă aluziuni la pretențiunile episcopului din Roma: «Nici unul din noi n'a fost pus episcop al episcopilor, și nu pretinde a obligă pe colegii săi a i-se supune prin o teroare tiranică; fiecare episcop are o deplină libertate a voinței

sale și o putere întreagă; după cum el nu poate să fie judecat de cătră altul, așa nu poate nici el să judece. Să așteptăm toți judecata Domnului nostru Iisus Christos, care — *singur* are puterea să ne pună la conducerea Bisericii sale, și să judece conduita noastră.» (V. Concil. Carthag., inter. Op. Cypr.). Intr'un mod mai formal nu putea cineva să neghe suveranitatea pontificală și chiar și întâietatea.

Ciprian pronunță atari cuvinte în anul 256 al erei creștine. Sinodul din Niceea, ținut la anul 325, nu întărise încă prerogativele patriarhale ale episcopului din Roma; episcopul Cartaginei putea deci să le considere ca niște pretențiuni *tiranice*.

Ce ar fi zis el oare despre absolutismul și despre infalibilitatea, pe cari ultramontanii noștri le atribuesc papei?

Acești prețiși teologi au făcut totuși apel la scrierile sf. Ciprian în favoarea greșelilor lor; ei au îndrăznit să citeze un loc din *Tratatul despre Unitatea Bisericii*, pentru că acolo el a vorbit despre *catedra lui Petru*, și despre trebuința de a se uni cu ea în mod înviolabil, sub pedeapsă de a cădea în greșală și schismă. Ei s'au prefăcut că nu văd decât aceste cuvinte în text fără a-și da osteneala să observe, că — prin cuvintele *catedra lui Petru*, Ciprian n'a înțeles scaunul din Roma; și că, în locul pe care ei l-au trunchiat, el tăgăduște pozitiv, că Sf. Petru a fost superior în onoare și autoritate celorlalți apostoli.

Noi dăm textul în întregime pentru ca să dovedim, că în secolul al III-lea infalibilitatea și autoritatea doctrinală se puneă aiurea decât în cuvântul episcopului din Roma. Sf. Ciprian arată în chipul acesta regula, pe care trebuie cineva să o urmeze pentru a fi sigur că este în unitatea Bisericii. Domnul zise lui Petru: «Eu îți zic că tu ești Petru și pre această piatră voi zidi Biserica mea și porțile iadului nu o vor birui pre ea, și-ți voi da cheile împărăției cerurilor; și cecece vei legă pre pământ va fi legat și în ceriu, și cecece vei deslegă pre pământ va fi deslegat și în ceriu». Ce e mai mult, după învierea sa, el zise aceluiaș: «Paște oile mele». El își edifică Biserica sa numai pre el singur și-i încredințează oile sale pentru a le paște. Deși — după învierea sa — a dat tuturor apostolilor aceeași putere și le-a zis: «Precum m'a trimes pre mine tatăl, și eu vă trimit pre voi: primiți Duh-Sfânt; cărora veți ertă păcatele, se vor ertă lor; cărora le veți țineă, vor fi ținute; cu toate acestea pentru a arată unitatea, el a voit ca această unitate să-și tragă origina dela unul singur.

Desigur ceilalți apostoli erau cecece eră și Petru; ei aveau aceeași onoare și aceeași putere ca și el; însă principiul acestei onori și al acestei puteri este unitatea, și întâietatea s'a dat lui

Petru, pentru ca Biserica lui Christos să fie una și să nu existe decât o singură catedră. Și toți păstorii sunt puși, și turma, nutrită de toți păstorii împreună, este una, ca Biserica lui Christos să apară în unitatea ei. Duhul Sfânt în numele Domnului, face aluziune de aceasta Biserica *una* în Cântarea Cântărilor, zicând: «Porumbița mea este una, perfecta mea este unica a mamei sale, preferită celeia, care a născut-o».

Acela, care aderează la această unitate a Bisericeii, crede el oare că posedă credința? Acela, care reneagă Biserica și care i-se împotrivesc, care părăsește catedra lui Petru pe care este întemeiată Biserica, se mândrește el oare că este în Biserică? Preafericitul Pavel apostolul nu învață el această unitate și nu arată el semnul acesteia, când zice: «Un singur corp și un singur spirit, o singură speranță a chemării voastre, un singur Domn, o singură credință, un singur botez, un singur Dumnezeu»?

«Noi suntem datori să ținem cu tărie această unitate și să o apărăm, mai ales noi, cari suntem episcopi, cari avem prezența în Biserică, ca să dovedim, că episcopatul nostru deosebit este unul și neîmpărțit. Nimenea să nu înșele prin minciună pe fratele său, nimenea să nu corumpă adevărul credinței prin trădarea sa. *Episcopatul este unul, fiecare episcop îl posedă în mod solidar.* Biserica de asemenea este una, oricât de întinsă ar fi ea prin creșterea mulțimei fiilor săi; ea se aseamănă cu soarele, ale cărui raze sunt multiple și lumina *una*; arborelui, ale cărui ramuri sunt numeroase și al cărui trunchiu este *unul*, sprijinit cu tărie în rădăcina sa.....» etc.

Astfel, după sf. Ciprian, Iisus Christos n'a adresat cuvintele către Petru ca cătră temelie a Bisericeii, decât pentru a notă unitatea Bisericeii, și nici decum pentru a-i împrumută (da) lui mai multă putere și mai multă onoare, decât celorlalți apostoli.

Episcopii — următorii apostolilor — au între oaltă aceiaș egalitate care exista între apostoli; episcopatul este *unul*; toți episcopii îl posed în mod solidar. După cum întâietatea acordată sf. Petru nu-i dă nici o autoritate mai superioară, nici un rang mai înalt, tot astfel nici întâietatea papei nu-l împedecă de a fi un simplu frate al celorlalți episcopi.

Catedra lui Petru, este *semnul* curat și simplu al unității Bisericeii, și un stâlp al adevărului; la această unitate trebuie să țină omul; și mai ales episcopii trebuie să dea credincioșilor exemplul supunerii la această unitate, netrădând și nesacrificând deloc adevărul față cu minciuna. Pentru sf. Ciprian, adevărul stă în Biserica *una* și permanentă, și nu în episcopat, care ar putea să tradeze și să înșele. Cu atât mai puțin îl vede el în scaunul din Roma, despre care nici nu vorbește. Numai printr'o stranie

abuzare de cuvinte pretind ultramontanii, că acest scaun a fost înțeles prin expresiunea *Catedra lui Petru*, de care se folosește sf. Ciprian. Episcopul din Cartago, dupăcum reiese cu evidență din context, n'a vorbit decât de *persoana* sf. Petru, și nu de Petru ca șef al Bisericei sau ca episcop al Romei.

Totodată — adaugă el — după ce a expus teoria despre unitatea figurată prin promisiunea ce a făcut-o Petru *singur*: «Crede oare că este cu Christos, acela, care se ridică contra preoților lui Christos, care se despărțește de societatea *clerului său și a poporului său*»?

Clerul și poporul formează împreună un corp perfect legat; poporul nu se mai poate separa de cler, dupăcum nici clerul de popor; astfel se menține unitatea dealungul secolelor și de această unitate trebuie fiecare să se țină, pentru a aparține la turma lui Iisus Christos în această unitate — care nu se schimbă (variează), se perpetuă și se păstrează adevărul.

Aceasta este învățătura sf. Ciprian în al său *Tratat despre Unitatea Bisericei*. Despre episcopul Romei, nu zice el în acesta un cuvânt măcar.

(Sfârșitul va urma.)

Trad.: *Ilie Beleană.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RELIGIUNEA ÎN ȘCOALA POPORALĂ.

Între disciplinele școlare importanța cea mai mare o are religiunea. Pentrucă oricât de multe cunoștințe se vor împărtăși elevilor din științele profane, și orice desterități alese își vor însuși pentru viață, dacă educațiunei îi lipsește temeiul religios-moral, rămân toate fără de folos; în acest caz opera educațiunei se asemănă edificiului zidit pe năsip, căruia îi pot strică și vânturile și ploile și mai curând ori mai târziu să prăbușește și prefacă în ruină. Oameni religioși-morali și membri folositori societății devin numai copiii, cari primesc educațiune religioasă-morală în spiritul creștinesc al bisericei noastre. De aceea este de datoria biscricii a se îngriji, ca învățământul religiunii în școala poporală să nu lase nimic de dorit.

Biserica, neîndoios, și-a înțeles această misiune, încă dela începutul erei creștine. Dela început a făcut religiunea obiect de învățământ, dar numai pentru adulți, pentru așanumiții catehumeni, cari mai întâiu trebuiau instruiți în învățătura credinței, ca să poată primi botezul. Când s'a generalizat uzul și pentru botezarea copiilor, s'a ivit necesitatea de a se îngriji de instruirea și introducerea lor în cunoașterea elementelor învățăturai creștine, în rugăciune și mărturisirea credinței. Înaintarea timpului

a adus apoi cu sine și perfecționarea metodei de a propune religiunea. Atât împrejurarea aceasta, cât și rivalitatea iscată între diferitele confesiuni a necesitat scrierea de catehizme, cari s'au perfecționat succesiv, ca să corespundă cât mai bine scopului lor. Într'un timp acest învățământ a degenerat în memorizare mecanică; atunci menirea lui eră a tâmpi spiritele, în loc să deștepte simțeminte religioase-morale.

Vorbind de noi, slavă Domnului, cuceririle făcute de știința pedagogică în timpul mai nou, au reformat întreg învățământul, și prin urmare, obiectul religiunii încă trebuia tratat pe alte baze, pe baza unor principii sănătoase, cari fac învățătura ușoară și plăcută, alungând mehanizmul torturător și ucigător de suflete. Sperăm, că acum — cel puțin — nu vor mai fi catiheți, preoți ori învățători, cari în școalele primare să înceapă învățământul religiunii cu catehismul și să-l predee așa: «de ici până aici».

Cu toate acestea constatări, starea învățământului religiunii în școalele noastre primare nu e satisfăcătoare. Cauzele pot fi multe, dar eu voi releva pe cele mai aproape de cercul cunoștinței mele, și voi încerca a conchide la remedierea acestei stări.

Să examinăm mai de aproape cauzele acestei stări nesatisfăcătoare a învățământului religios la noi. Avem 3 seminarii ped. teologice în mitropolia noastră. În acestea se prepară catiheții, cari din centru, dela izvor, ca tot atâtea arterii duc apa cea vie la periferii și o împărtășesc obștei însetate. În seminarii deci învață luminătorii neamului atât știința religiunii, cât și metoda de predare dela profesori moderni, înzestrați cu temeinice cunoștințe pedagogice, cari temeinic și conștiințios îi prepară pentru a corespunde misiunii ce-i așteaptă. Dar pentru aceea, totuși, la periferii, în preponderanța locurilor nu se aplică teoria școlii. Și afirm, nu e numai vina catiheților, precum se va inveda din cele următoare:

1. Vorbesc de preot ca catihet, pentru că după oficiu, a lui e datoria de a catehiza. Și de oarece sarcina catehizării, la noi, numai în timpul din urmă s'a pus pe umerii preoților, nu amintesc pe cei în etate, ci aduc de exemplu pe preoții mai noi. Candidatul la preoție își ocupă postul într'o parohie, înzestrat cu un frumos capital intelectual și cu focul tinereții în suflet, aprins și alimentat de focalarul din carele a ieșit; idealuri mărețe și însuflețire sfântă sunt tovarășii, ce-l însoțesc pe tânărul preot în scaunul său pastoral. Și dacă își desfășură activitatea și e favorizat de împrejurări să secere succese, acestea menajează însuflețirea și voia de lucru. La din contră, împrejurările rele îl predispun pentru împlinirea datorințelor cu superfi-

cialitate, iar dela omul superficial și indolent nu poți aștepta nici un bine. Apoi trebuie să recunoaștem, că parohiile noastre în preponderanță nu ofer împrejurări favoritoare. Atunci însuflețirea sfântă încetul cu încetul lânzește și se stinge; dispăre vraja, ce a elevat sufletul tinerului în prelegerile de pe catedra seminarială, pentru că lipsește stimulul din afară. Constatăm deci, că superficialitatea e prima cauză, că catihetul nu produce rezultate satisfăcătoare; nu se conformează teoriei metodice, prin urmare nici nu simte trebuința a se perfecționa pe sine, prin citirea cărților și revistelor specifice catihetice, neținând pas cu progresul timpului. Și aceasta stare păgubitoare pentru catihet cât și pentru învățământ, deopotrivă, se menține mereu, până când lipsește controlul în aceasta direcțiune și lipsesc îndemnu-rile din afară.

2. Planul nostru de învățământ, în vigoare, încă e o cauză, respective o greșală, dar de prima ordine, pentru că nu e redactat corespunzător prescriptelor metodice. Și în conzecință, dacă planul votat de autoritatea noastră supremă școlară, nu respectază principiile didactice propuse în seminariile noastre, de ce nu și-ar permite și catihetii să le eludeze.

Să dovedesc greșelile planului. Ca să o pot face aceasta voi indigetă condițiunile, cari trebuie să le întrunească un bun și corespunzător plan de religione în școala noastră poporală.

Mai întâi trebuie să se țină cont de împrejurarea, că în educațiunea spirituală a copilului sunt anumite grade de desvoltare. Abateră dela ordinea acestor grade însămnă a face salturi mortale. Pentru că, precum genul omenesc în evoluțiunea sa, după natura sa și între marginile legii firești, numai cu încetul și treptat s'a perfecționat, numai succesive s'a avântat la cele mai ingenioase invențiuni, pe cari la început nici închipui nu și le-ar fi putut, astfel și sufletul copilului numai treptat ajunge la perfecțiune posibilă.

În anii cât ține obligamentul școalei poporale, în viața copiilor, pedagogii deosebesc trei perioade de desvoltare. În primul period joacă rol puterea fantaziei, când copilul privește în jurul său ca într o lume fermecată, de plăcute și sfinte idealuri plină; atunci sufletul lui e predispus numai pentru gânduri naive și distrații copilărești. Periodul al doilea e al faptelor empirice. În acest period copilul e cuprins de o energică vioiciune și e plin de interese pentru cunoașterea și auzirea faptelor eroice și de interes empiric. Periodul al treilea este al capacității pentru a raționa și reflectă asupra lucrurilor, când toate cunoștințele se întemeiază pe judecată, ceea ce contribuie, ca învățământul să fie solid și trainic. Și oare materia învățământului religiunii e

de natura, ca să corespundă acestor perioade de dezvoltare copilărească? Negreșit da. De aceea și prescriu pedagogii moderni, ca la început să se propună istorioarele religioase-morale, pentru că acelea satisfac sufletul plin de fantazie copilărească; după acestea urmează materia istorică din Biblie și Istoria bisericească, care satisface curiozitatea copilului pentru lupte și fapte eroice, și fapte religioase-morale. Iar în fine catehismul, ca obiectul cel mai greu, cade în periodul în care școlarul are maturitatea de a combina și apercipia și lucruri mai abstracte. De aceea s'a și stabilit în pedagogie ca principiu axioma: «*Dela ușor la mai greu*».

Planul nostru de învățământ în vigoare, între alte scăderi nu ține cont de ordinea dezvoltării spirituale a școlarilor în prescrierea materiei de învățământ, începând dela clasa II-a. A predă întregă materia istorică din Test. V. în clasa II., cum prescrie planul, e absolută imposibilitate. Aceasta o vor ști toți catihetii. Și dacă este cineva, care să exhaurieze acest material, e eschis, ca predarea să urmărească și să poată atinge scopul religios-moral, care să ajunge numai prin tratare sistematică și combinațiuni psihologice, pentru care lipsește timpul fizic. Deci cunoștințele elevului nu vor fi de natură a imprimă urme adânci în suflet, dezvoltând simțul religios, ci vor fi cunoștințe superficiale, cari vor dispărea ușor. E vorba doară, că avem de a face cu băieți fragezi, cari nici nu știu bine ceti, iar la predarea unei materii atât de vaste trebuie să joace rol și cartea pentru înprospetarea lecțiunilor, ceace în alt caz nu ar fi de lipsă.

Pentru clasa III. e prescris întreg Test. N. Aceasta ar fi mai aproape de realitate, fiind băieți mai deștepți; și totuși e prea vastă materia. Tocmai de aceea nu se poate explica, că de ce s'au mai adaus și Minunile Sf. Petru, Diaconul Ștefan și Ap. Pavel, cari lecțiuni își au locul în Istoria bisericească prescrisă pentru clasa VI.

Pentru clasa IV. prescrie planul predarea Catehismului: partea despre credință. Pretensiunea aceasta e greșită din 2 puncte de vedere: întâi, aceasta parte e cea mai grea din obiectul religiunii și copii mai au 2 ani de școală, în cari la tot cazul, vor deveni mai maturi pentru înțelegerea acestor lucruri abstracte. Iar a doua nici nu li s'a pus destul temei pentru a înțelege și a-și însuși multe cunoștințe din catehism, până nu au învățat și Istoria bisericească prescrisă de plan abia pentru clasa VI. Pentru dovedire servesc cu exemple. Ori cum va fi alcătuit catehismul, trebuie să vorbească de credeu. Cine l-a făcut, unde și de ce? sunt întrebări pe care catihetul va trebui să le lămurească școlarilor. Dacă ei ar fi învățat mai întâi Ist. bis. ar ști cine au fost SS. Părinți, alcătuitoarii credeului; de ce au ținut ei sinoade

ecumenice; ce au fost eresurile, și așa ușor vor înțelege acum rostul credeului. Tot în credeu vine vorba despre biserică și atributele ei, apoi despre păstori: episcopi, preoți și diaconi. Noțiunile acestea niciodată nu le vor înțelege copiii mai ușor și mai bine, decât dacă au cunoștințe pregătitoare din Ist. bis. Aici dar întâmpină greutate și catihetul în explicare și elevii în a percepțiune.

E o scădere a planului și aceea, că nu dă nici o importanță cultului divin, pe care au lipsă să-l înțeleagă toți școlarii, cari mântuesc școala elementară. E o necesitate aceasta, reclamată chiar de împrejurările actuale; doară cultul nostru este obiectul combătut de sectele religioase, și ca credincioșii să-și poată apăra avutul, trebuie înarmați cu arma cunoștinței.

Dacă în cele premerse am relevat cauzele principale, cari împedecă avântul catehizării noastre de prezent, să ne ocupăm acum și cu remediile de îndreptare.

Diregătoria catihetică este o ocupație, care reclamă cunoștințe teoretice, abilitate în aplicarea practică și voință stăruitoare, iar aceste aptitudini se câștigă prin studiu și exercițiu. Rapoartele, ce unele reviste de ale noastre au publicat despre abonenții lor au dovedit, că la noi puțin studiu se face. Și ceice nu cetesc reviste, de bunăseamă nu cetesc nici cărți. Sărăcia aceasta intelectuală se poate alungă din casa noastră numai printr'o organizare. Prin aceasta însă nu voiu să fac aluziune la o reuniune preoțească, care după mine, stă mai departe de realizare *) ci înțeleg cu totul alt sistem.

În dieceza Aradului, bunăoară, s'au introdus conferințele catihetice, obligatoare pentru preoțime, și constat că sunt bune într'o privință, și trebuie susținute; le lipsește însă duhul, care să deștepte interesul catihetilor, asupra tuturor punctelor din programul catihetic. Se recere o închegare a tuturor forțelor de cari dispune biserica și școala noastră întru ajungerea aceluiaș scop comun: selecțiunea corpului didactic catihetic și nivelarea învățământului religios-moral. Se recere, ca pp. protopresbiteri, ca conducători ai conferințelor, să procedeze unitar și cu plan bine stabilit, făcând obiect de discuțiune toate neajunsurile observate în mersul învățământului, la care aparține și cvalificarea clerului prin lectura corespunzătoare.

Pentru organizarea conferințelor pe baza unui program corespunzător scopului, ar fi de dorit ținerea unui congres anual pe teritoriul mitropoliei, la care să ia parte toți protopresbiterii

*) O asociație a clerului ar putea avea mari foloase în multe alte direcțiuni, dacă nu și în aceasta, pe terenul vieții noastre bis. N. R.

și profesorii de specialitate catihetică dela seminarii, și în mod facultativ și catiheții. Cred, că pot fi dispensat de a anticipa aci și agendele congresului, sperând că nu va rămâne fără obiect. Și înrolarea aceasta la muncă comună și asiduă a tuturor bărbaților de specialitate, va da, negreșit, o îndrumare sănătoasă catihizării; lucrările congresului, făcute obiect de studiu în conferințele pastorale catihetice, vor contribui la înmulțirea cunoștințelor și la potențarea zelului de lucru al catiheților nostri. Tot organizarea aceasta va da avânt și literaturii noastre catihetice. Ea va necesită înființarea unui organ catihetic, care va face selecțiune în lumea noastră catihetică. Dacă e cert, că la noi acum e mare secetă în literatura catihetică, ceace nu e mirare, când nici nu are cetitori și sprijinitori, — sperăm, că pe urma organizării se vor înmulți și scriitorii și cetitorii.

Despre bunul succes al unei astfel de organizări nu avem motiv să ne îndoim, până când alte popoare ne servesc cu exemplu. În Germania, unde învățământul religiunii stă la nivel înalt, și tocmai la compatrioții nostri Sași, cari țin legătura culturală cu frații lor: în tot anul să țin congrese provinciale catihetice, la cari ia parte întreg corpul didactic, profesorii și chiar superintendentii, și discută chestia catehizării. De aceea și au literatură bogată, dar și mare mulțime de cetitori, cari contribuesc ca opurile se apară în zeci de mii de exemplare.

În fine, pe lângă organizarea contemplată, ca al doilea remediu este: redactarea unui plan de învățământ, care se corespundă recerințelor metodice și trebuințelor sufletești ale credincioșilor în timpul prezent. Dar asupra planului, după ce am arătat scăderile planului în vigoare, nu aflu de lipsă să mai insist.

Nicolae Crișmariu.

DUALISMUL ANTROPOLOGIC.

Dacă sentimentul activității proprii încă înainte de ce ajungem la cunoașterea distinctă despre eu și ne-eu, nu garantează existența noastră, atunci în loc de cunoașterea nemijlocită a ambilor factori, ajungem la rezultatul, că nici existența noastră nu e nemijlocit sigură. Conștiința devine un factor despărțit ermetic atât de subiect cât și de obiect. Subiectul nu este însuși activ în fenomenul conștiinții, ci privește numai scena conștiinții, dintr'un punct mai înalt și în urma spectacolului ce i-se desfășură înaintea ochilor, conchide că există. În acest sens sună cuvintele lui Riehl: «Simburele conștiinții despre sine și despre lume îl formează unitatea sentimentului și a conținutului calitativ în senzațiune. Prin *apercepierea* sentimentelor se naște subiectul, iară prin *apercepierea* percepțiunilor cali-

tative, obiectul. Calitățile le *atribuim* lumii externe, sentimentele însă celei interne...¹ Conștiința nu este în asemenea măsură condiționată de obiect ca și de subiect, ci ea este o funcțiune a subiectului, iară întrucât funcționează se simte ca existent. «Cogito ergo sum» după cum a conces și Richl mai înainte, nu voește să exprime altceva, decât că întrucât mă aflu activ în funcțiunea cugetării, exist.²

Din «Sentio ergo sum» urmează și adausul «et est» numai după ce fixează noțiunea senzațiunii în mod corespunzător. Dacă senzațiunea însămnă raportarea percepțiunilor asupra unor obiecte, atunci judecata de sus este analitică, existența subiectului și a obiectului este cuprinsă în «sentio», trebuie numai să analizez această noțiune spre a afla ambele elemente. Se întreabă însă că «ergo sum» este în acelaș mod condiționat prin «sentio» ca «et est»? Afirmativ putem răspunde la întrebare numai în cazul că «sum» nu însemnează existența mea ca atare, ci ființa mea de subiect față de obiectul aperciptat.

Pericolul de a pune în acelaș rând modul cunoașterii proprii cu cea a obiectelor este foarte mare mai ales pentru conștiința dezvoltată, care cu atâta ușurință și iuteală efectuește sinteza și raportarea aperceptivă, încât neobservând acești factori mijlocitori, crede că pătrunde imediat la lumea externă.

De fapt, percepțiuni încă nesupuse sintezei și raportării aperceptive nu există în conștiința dezvoltată. Experiința înmulțește neconținut numărul reprezentațiunilor păstrate în memorie.

Cu fiecare percepțiune se asociază în mod involuntar, așa zicând mehanic, nu numai alte percepțiuni coexistente, ci și anumite reprezentațiuni după legile asociațiunii. Noi nu vedem anumite calități simple, ci totdeauna obiecte înzestrate cu aceste calități. Altcum stă însă lucrul cu conștiința începătoare, în poziția căreia noi nu ne putem transpune, decât dacă abstragem dela elementele, cari cu timpul au produs o stare mai dezvoltată prin cooperarea lor.

Aici se învederează mai clar prioritatea cunoașterii despre existența proprie, după cum am văzut în cele precedente.³

¹ O. c. vol. II. part. 1. p. 66.

² «ergo» însămnă: prin urmare. Judecata «Cogito ergo sum» se prezintă astfel ca ipotetică, ceea ce însă nu e corect. Ea ar trebui să sune ca simplu categorică b. o. «Cogito» în care existența mea este deja cuprinsă.

³ Momentul în care ajunge copilul la cunoașterea deosebirii între eu și ne-eu, nu se poate preciza. La tot cazul însă suntem îndreptățiți de a pune acest moment mult înaintea de întrebuițarea cuvântului «eu». Copilul poate fi ajuns de mult la conștiința de sine, și cu toate aceste să vorbească de sine în persoana a treia. Numirea obiectelor cu anumite cuvinte nu e bazată în firea lucrurilor, abstrăgând dela puținile cuvinte onomatopoeice, ci este numai convențională, arbitrară. Copilul aude de repeșite ori că obiectul văzut se numește masă etc. Numirile le asociază cu anumite obiecte. Asemenea și numele cu care este agrăit se asociază cu persoana sa; deci zice: «Romi voește să mănce». Cuvântul «eu» îl întrebuițează o mulțime de subiecte, foarte diferite în înfașurare. Persoana cunoscută sub numirea «mamă», se numește «eu», asemenea și tată ect. Unde este obiectul corespunzător cuvântului „eu“? Spre a afla rostul întrebuițării lui „eu“ se presupune o stare relativ foarte dezvoltată a puterii intelectuale. Conf. AL. Pfänder: Einführung in die Psychol. Leipzig 1904 p. 142—143.

O cunoaștere nemijlocit sigură despre existența lumii externe ar forma de-a bunăseama o proptea nerăsturnabilă pentru teoria realistă. Reprezentanții ei ar fi absolvați de a căuta argumente pentru o teorie pe cât de corespunzătoare minții firești, pe atât de greu de apărat în contra scepticismului idealistic, o împrejurare căreia Kant îi dă expresie prin cuvintele: »Es bleist immer ein Skandal der Philosophie und allgemeinen Menschenvernunft, das Dasein der Dinge ausser uns... blos auf Glauben annehmen zu müssen, und wenn es Jemand einfällt es zu bezweifeln, ihm keinen genugtuenden Beweis entgegenstellen zu können». ¹ Ar fi dară un fapt ultim, mai presus de orice argumentațiune. Chiar și Aristotel, după cum am spus, s'a exprimat în acest sens, dupăce și cel mai încăpăținat idealist, e silit să-și desavueze principiul în viața practică. Cu toate acestea nu s'a mulțumit cu aceasta eventualitate, precum nici noi nu o putem accepta din cauza consecvențelor ei metafizice foarte dubitabile, ci a adus dovezi pentru existența lumii externe. Cel mai puternic argumente îl află și el în ființa apercipiunii.

«Dacă obiectele există numai întrucât le apercipiem, atunci cu încetarea apercipierii, adecă ne mai existând ființe însuflețite, ele ar înceta de a mai exista. Dară pot înceta apercipierile, și obiectele pot să înceteze ar fi apercipiate, căci apercipiarea este afecțiunea celui ce apercipiază, cu toate acestea e imposibil ca să nu existe substratele, cari provoacă apercipierile, chiar dacă aceste n'ar mai exista. Căci apercipiarea nu se îndreaptă asupra sa, ci lângă ea și înainte de ea există altceva. Căci aceeace provoacă mișcarea există natural înainte de mișcare». ²

De fapt dacă obiectul nu este identic cu subiectul, cum susțin reprezentanții filozofiei identității, atunci subiectul nu poate ajunge altcum la cunoașterea existenței lumii externe, decât primind afecțiuni din partea ei. Nu însăși obiectele se strămută în subiect, ci acesta e atins numai de efectele lor. Urmărind originea afectelor, conchidem la obiecte ca la cauzele lor suficiente. O cunoaștere nemijlocită vasezică nu avem în privința lor.

După aceasta mică deviere, pe care am ținut-o de potrivită în acest loc, să ne întoarcem iară la Berkeley. El ne întâmpină cu o obiecțiune la care cu deosebită încredere se provoacă idealității tuturor timpurilor: adecă visul. Am auzit cum deja Theactet susține că nu există nici o deosebire între icoanele și faptele din vis și celea din starea trează. Acest moment ocupă și în desfășurările lui Berkeley un loc de frunte. El zice: «Chiar dacă ar fi posibil să existe afară de spirit substanțe solide înzestrate cu forme și supuse mișcării, cari ar corespunde ideilor noastre despre obiecte, cum ar fi cu puțință să le cunoaștem? Sau prin simțuri sau prin cugetare. Prin simțuri însă ajungem numai la cunoașterea

¹ Precuvântare la ediția a doua (1787) a scrierii „Kritik der reinen Vernunft“ la Kehrbach p. 31.

² Metaph. cartea IV. cap. 5. 1010 a. 10—20.

sensațiilor sau a ideilor.... Despre existența obiectelor corespunzătoare ideilor simțurile nu ne învață. Aceasta o recunosc înșuși materialistii.¹ Rămâne deci ca prin cugetare să ajungem la cunoașterea lor în urma concluziunii dela idee la obiect. Dar aceasta concluziune nu are putere demonstrativă, căci chiar reprezentanții învățaturii despre materie afirmă, că între obiecte și idei nu există o legătură necesară. Din toate părțile se concede — și ceea ce să întâmplă în visuri, în nebunie și alte asemenea stări, așează afară de orice îndoială — că ar fi cu puțință să posedem toate ideile cu cari suntem înzestrați, cu toate că obiectele corespunzătoare n'ar există. Este deci evident, că pentru explicarea formării ideilor existența obiectelor nu e de lipsă, după ce se concede că ideile se ivesc în anumite cazuri în aceeași ordine și fără conlucrarea lor, ceea ce e posibil să se întâmple totdeauna.»² Argumentul acesta, în forma care-l expune Berkeley este un «argumentum ad hominem» sau «ex concessis», puterea lui demonstrativă deprinde adevărat dela concesiunea cetitorilor contemporani. Poate că aceștia au făcut concesiuni atât de largi, pentru timpul de față însă, când știința a obținut rezultate, cari restrâng în mod esențial cercul concesiunilor, devine argumentul lui Berkeley un «argumentum ex non concessis quam concessis».

Idealistul înainte de toate ar trebui să-și exopereze concesiunea, că omul ar putea visa și fără de trup și că pentru cel ce visează lumea externă nu există în nici o privință. Trebuie să fie deja preocupat de hipoteza idealismului cineva, dacă în fenomenele visului vede confirmarea ei. Care are prioritatea starea trează sau visul? Ce este visul? Constă el în producerea arbitrară, nemotivată a icoanelor sale? Nu există nici oosebire între viața sufletească din starea trează și cea din vis? Idealismul o afirmă aceasta și întrucâtva are drept. Precum între starea așanumită normală — desigur numai o numire relativă, a potiori, bazată pe majoritatea ființelor psihice — și cea abnormă există numai o deosebire graduală, astfel și între vis și starea trează. Visul nu este altceva decât reducerea stării treze la un minimum, la o nedeplinătate, a cărei margini sunt foarte variabile. Un somn lipsit cu totul de visuri probabil nici nu există. Omul, zice Lipps, este totdeauna dispus să adoarmă; e susținut în starea trează numai prin impresiunile ce le întâmpină neconținut într-o măsură oarecare din partea lumii externe, precum firește și prin mișcările interne ale voinții, prin preocupările sentimentelor și a gândirii. În măsura în care dispar aceste momente progresează omul dela starea trează spre somn.

Visul precum și halucinațiunile își au originea în senzațiuni suscite în mod anormal. Dară nu exclusiv. Cătră acestea suscitări automate, a căror cauză după Mosso, este a se căută în circulațiunea mai abundanță

¹ Adevărat realistii, fie ei dualistici sau monistici.

² O. c. lect. 18 p. 29—30.

a sângelui în părțile cerebrale,¹ se mai adaug în vis și suscitări normale sau periferice: senzațiunile apăsării, schimbarea pozițiunii trupului, impresiunile sunetelor, schimbarea temperaturii, eventual și senzațiuni optice. Cumcă impresiunile externe nu înceată a influința sensurile celui ce doarme a dovedit-o Mosso în mod experimental măsurând volumul brațului, care se schimbă paralel cu schimbările circulațiunii sângelui, produse prin anumite afecțiuni externe. Dară chiar abstrăgând dela aceste cercetări fiziologice, după felul lor cam puțin sigure, ne putem convinge despre aceasta pe calea psihologică. E cunoscut că morariul doarme liniștit până ce durează sgomotul ritmic produs prin funcționarea morii, totasemenea așa numiții «Kirchenschläferi» în decursul predicei, cu încetarea, sau și numai schimbarea ritmului afecțiunilor îndată se trezesc.

Dară deci impresiunile externe continuă a influința sensurile și în somn, mai este oare de mirat, că icoanele din vis arată o însemnare atât de frapantă cu apercipiunile din starea trează? Asămânarea precum și deosebirea lor este determinată prin caracterul cauzelor.

Despre o suscitare spontană a senzațiunilor în sensul idealismului, nu poate fi vorbă. Ceeace nu prestează simțurile și crierul pe o cale oareșicare, fie prin suscitare periferică sau centrală, nici nu devine obiect al senzațiunii. Procesele reale, cari premerg ivirii unei senzațiuni anumite și despre existența cărora ne putem convinge, nu lipsesc nici în vis și nici chiar în halucinațiuni. Caracterul ilusoric al visurilor nu atinge însăș senzațiunea. Între imaginațiuni și senzațiuni există o deosebire specifică. Faptul, că imaginațiunile visului par a fi mai clare, mai vii decât cele din starea trează, nu poate schimbă nimic în acest raport. Ele sunt și rămân imaginațiuni, fie ele încă pe atât de clare. Vioiciunea lor față de închipuirile din starea trează își are cauza suficientă. Pe când în viața trează e reclamată și absorbită atențiunea de nenumărate interese ale vieții, se poate ea îndreptă în vis cu puteri neîmpărțite singuraticelor imaginațiuni. Cu toate aceste rămâne absolut imposibil de a substitui senzațiunile prin imaginațiuni, chiar și pe lângă extrema încordare a atențiunii. Caracterul ilusoric al visurilor consistă numai în întrebuițarea și interpretarea incorrectă a materialului oferit prin senzațiuni. Fisiologii cred a află cauza acestui fenomen în reducerea activității substanții corticale în favorul celei subcorticale.²

Din aceste cercetări rezultă cu evidență, că visul nu poate fi privit ca o dovadă pentru idealism, dupăce concesiunile presupuse se arată ca neconcesc.

Tot atât de puțin ca visul sunt în stare să sprijinească idealismul și înșelările, provenite din relativitatea simțurilor. Căci cine vorbește de înșelările simțurilor, tacite admite, că ele nu înșală totdeauna, căci în acest caz ar trebui să înceteze orice deosebire între înșelare și neînșelare.

¹ Diagnostik des Pulses la Riehl o. c. vol. II. part. 2. p. 130.

² Conf. Riehl o. c. vol. II. part. 2. p. 130 sq.

Experiența senzuală nu oferă idealismului nici un sprijin. Ea nu se adverește nici prin vis și nici lumea externă nu se poate declara de un efect al înșelării generale și neconținute a simțurilor. Aristotel își bate joc de astfel de încercări prin cuvintele: «E lucru ciudat, că contrarii se îndoiesc, de sunt mărimile atât de mari, ori de sunt colorile cu astfel de însușiri cum apar unui individ dela o distanță mai mare sau altuia dela o distanță mai mică; de sunt obiectele așa cum apar celor sănătoși sau celor morboși, de e mai greu obiectul, care îi apare de atare celui slab, sau celui tare; de e real ceea ce-i apare de atare celui ce doarme sau celui treaz? Căci e clar că ei înșiși nu i-au serios îndoielile lor, deoarece dacă își închipue cineva că ar fi în Atena, cu toate că petrece în Lybia, nu pleacă la Odeon».¹

În contra realismului accentuează Berkeley mai departe imposibilitatea influințării reciproce între materia presumptivă și spiritul omenesc. Ambele sunt absolut deosebite de olaltă, ele n'au nimic comun, deci nici nu se pot influența reciproc. (Sect. 19 p. 30).

În timpul mai nou e foarte lăjită aceasta părere nu numai între idealiști, b. o. la Lasson, reprezentantul filozofiei hegeliane la universitatea din Berlin, ci și între aderenții filozofiei identității, între realiști dualistici și spiritualiști. Întrebarea referitoare la posibilitatea influințării reciproce între materie și spirit, e de însemnătate cardinală. Ea reclamă o tratare amănunțită, pe care însă în acest loc nu o desfășur, deoarece ar formă o digresiune mult prea mare în firul expunerilor de față, și își află locul mai potrivit mai la vale unde se va trata despre raportul între trup și suflet. Observ însă, anticipând rezultatul cercetărilor următoare, că deosebirea spiritului de materie, nu formează o piedecă pentru posibilitatea influințării lor reciproce.

În fine mai induc o obiecțiune, dintre cele mai ponderoase, care dela Berkeley încoace de repețite ori s'a ridicat în contra realismului. El o formulează prin cuvintele: «Spre a dovedi că obiectele există afară de spirit, trebuie să vă închipuiți că ele există și dacă nu le cugetați sau le închipuiți, ceace invoalvă în sine o contradicere evidentă». (Sect. 23 p. 33). Dacă cugetăm cele expuse mai sus cu privire la corelativitatea subiectului și a obiectului, atunci obiecțiunea lui Berkeley decade, ca una ce e lipsită de obiect. Recunoaștem că nu numai e imposibil, ci ar fi deadreptul absurd, a afirma că există ceva, la ce în acelaș moment nu cugetăm. Obiectul există *pentru mine*, numai dacă mi-l reprezintă sau mă cuget la el. Dară aceasta existență pentru mine, dupăcum observă Aristotel, n'are nimic de a face cu existența obiectului *însuș și pentru sine*. Perioadele evoluțiunii prin care a trecut pământul, în zilele până la crearea omului au existat fără îndoială și nepercipiate de oameni (conf. not. 36 p. 120—121).

¹ Mefaph. cart. IV, cap. 5. 1010 b. 20.

Despre o astfel de existență însă Berkeley deocamdată nu vrea să știe nimic. «Existența absolută a obiectelor percipiabile e sau un non sens sau o contradicere». (Sect. 24 p. 33). Epitetele nonsens și contradicere, după observarea de mai înainte, nu se pot acăța de teoria realismului, ci în mod natural se întorc asupra idealismului. Existența unui timp independent de percipiarea *mea*, respective înainte de existența *mea*, e o contradicere după Berkeley.

Căci spre a presupune acest timp ca existent trebuie să-l cuget; el există numai în mine ca idea mea, deci nu fără și afară de mine, prin urmare nici înainte de mine, căci nu poate exista ceva în mine fără ca să exist și eu. (Conf. not. 38 p. 128).

Aici ajunge Berkeley la un punct decisiv, în care sub presiunea consecvențelor neevitabile se determină a face un pas fatal pentru principiul idealismului.

Dacă toate observările de până acum, făcute din punctul de vedere al criticei transeunte, n'ar fi în stare a face imposibil idealismul, atunci se desrădică el de sine prin pasul lui Berkeley privit din punctul de vedere al criticei imanente. Principiul idealismului genuin îl exprimă formula: Existența obiectelor este egală cu a fi percipiate. «Esse est percipi» (Sect. 3 p. 22). Observarea strictă a acestui principiu l-a dus pe Berkeley la negarea existenței lumii externe.

Toate calitățile sunt percipiabile deci toate sunt subiective. Ce urmează de aici? Substanța reală recunoscută de Locke ca purtătoare a calităților primare, nu mai are ce purta.¹ Substanța și accidența, substratul și fenomenele purtate de el sunt noțiuni corelative; desrădicându-se fenomenele dispare în mod necesar și substratul. Singura existență este eul și funcțiunile sale imanente. «Soarele, luna și stelele precum și celelalte obiecte ale senzațiunii sunt totatătea percepțiunii în spirit și n'au altă existență decât a fi percipiate». (Sect. 94 p. 71).

Afară de mine nu există nici alte persoane asemenea mie, nici lumea cu obiectele sale, nici D-zeu. Eu sunt stăpânul absolut a toate *ἐν καὶ πᾶσι*. Eu sunt Brahma, singurul existent, lumea este visul meu, Maya ce dispare când mă trezesc din somn, și dacă adorm se ivește din nou. Sau după referințele noastre: seara mă culc pe un pat creat prin închipuirea mea și adormind dispare lumea întreagă; dimineața provoc din nou lumea la existență și când s'ar întâmplă respective m'aș hotărî să nu mă mai trezesc niciodată, cu mine împreună s'ar pierde lumea întreagă. Nici înaintea mea n'a existat, nici după mine nu va exista lumea.

Cumcă aceste sunt consecvențele necesare ale idealismului, nimeni nu o poate negă.

Dr. Pavel Roșca.

(Va urma.)

¹ Conf. sect. 91 p. 69.

DIN SCRIERILE PĂRINȚILOR BISERICEȘTI.

Cele cinci cuvinte ale sf. Petru Chrisologul despre fiul cel risipitor și despre cel crușător.

Cuvântarea I.

Astăzi ne înfățișază Domnul într'o icoană clară pe părintele cel cu doi fii, pentru a ne da cea mai strălucită dovadă despre îndurarea sa, despre pizma pătimasă a poporului jidovesc și despre reîntoarcerea plină de căință a creștinilor prin frumoasa pildă: «Un om aveà doi feciori, și a zis cel mai tinăr tatălui său: tată, dă-mi partea ce mi-se cade din avuție. Și le-a împărțit lor, — se zice, — avuția».¹ De câtă iubire e cuprins părintele, de atâta nerăbdare e cuprins fiul, căruia i-se urește să mai trăiască lângă părintele său, dar neputându-i luà acestuia viața, cu lăcomie voiește să-și scoată partea de avere dela părintele său. Acela, care nu voiește să poșeadă averea dimpreună cu tatăl său, nu e vrednic de cinstea unui fiu!

Dar să cercetăm, ce l-a îndemnat pe fiu ca să cuteze așa ceva, și ce l-a incurajat pe el spre o cerere atât de mare! Ce? Aceea, că el știà pe Tatăl cel ceresc necuprins între margini, nemărginit de vre-un timp și slobod de orice stăpânire a morții. De aceea, fiindcă (fiul) nu voia să se înavuțească cu averea pe care aveà s'o moștenească după tatăl său, s'a aprins de pofta după un traiu slobod. Și'n sfârșit îngăduința părintelui a trecut cu vederea jignirea cuprinsă în cerere... «Și le-a împărțit lor — se zice — avuția»... Numai unul și-a cerut partea, și numai decât le-a împărțit amândouora toată avuția, ca astfel ei să vază, că părintele nu din sgârcentie, ci din iubire, nu din vicieșug, ci din îngrijire a păstrat averea pe care o avuse. Părintele a chivernisit averea, pentru ca s'o păstreze pe sama fiilor sei, dar nu ca să nu le-o dee lor; a păstrat-o cu dorința ca ea să nu se piardă, ci să rămână iubișilor săi fii. Fericiți acei fii, a căror întreaga avuție se află sub paza iubirii părintelui! Fericiți aceia, a căror întreaga avere rămâne sub paza supunerii față de părinți și în cinstea părinților.

De altcum averile strică buna înțelegere, produc împărecheri între frați, împrăștie rudeniile, vatămă și nimicesc iubirea dintre consăngeni, după cum se va vedeà din cele următoare...

«Tată, dă-mi partea, ce mi-se cade din avuție! Și nu după multe zile, adunând toate feciorul cel mai tinăr, s'a dus într'o țară departe, și acolo a risipit toată avuția sa viețuind în desfătări. Și cheltuind el toate, fost'a foamete mare întru acea țară, și el a început a se lipsi. Și a mers de s'a lipit lângă un locuitor dintru acea țară, și l-a trimis pre el la satul său să pască porcii. Și doreà să-și sature pânțelele său de rădăcinile, pe cari le mâncau porcii, și nime nu-i da lui... Vedeți, ce face iăcomia

¹ Luca 15, 11—12.

grabnică după bani! Vedeți, cum banul fără îngrijirea părintelui a despoiat pe fiu de avere în loc să-l îmbogățească: averea a îndepărtat pe fiu dela sinul părintelui, dela căminul părintesc, din patria sa, i-a răpit cinstea și i-a despoiat de virtute. Din bucuriile vieții, din însușirile cele bune, din evlavie, libertate și omenie, nimic nu i-a lăsat. În sfârșit din cetățean îl face străin, din fiu slugă, din bogat cerșitor, din liber rob, și-l pune să păzească porcii pe cel despărțit de blândul părinte, ca astfel el, care n'a voit să se supună blândeței celei sfinte, să slujească turmei necurate.

«Adunând toate» — se zice — «feciorul cel mai tinăr». Cel mai tinăr, învederat, nu după vârstă, ci după minte este acela, care a strâns tot pe ce a putut pune mâna dela tatăl său și s'a depărtat — mai mult după minte decât după loc — ca astfel să ajungă în robie rușinoasă, dând încă dela sine, iar nu primind plată pentru ea. La un astfel de contract de neguțătorie ajunge celce nu știe cum să-și îndeplinească datoria față de părinți și nu știe răsplăti ostenelele părintelui. La casa părintească supunerea e dulce, slujba e liberă, paza e sigură, frica e plăcută, pedeapsa e blândă, iar sărăcia devine o bogăție și un capital sigur, pentru că osteneala cade asupra părintelui, iar roadele se revarsă asupra fiilor.

«A risipit» — se zice — «toată avuția sa». Averea adunată cu multă cruțare din partea părintelui, se risipește cu ușurătate de cătră fiu, ca acesta, deși târziu, să vadă, că tatăl său a voit să păstreze și nici decum să rețină averea.

«Trăind în desfătări»... O viață moartă e aceasta, pentru că celce trăiește în păcate e mort virtuții; celce rămâne în nerușinări și sporește în fărădelegi e ca și îngropat pentru numele cel bun, și pentru cinste e pierdut.

«Și cheltuind toate, fost'a foamete mare întru acea țară»... La desfătare, la îmbuibare, la traiul desfrânat s'a adăogat chinul foamei, pentru că acolo, unde mereu să aprinde păcatul vrednic de pedeapsă, să se înfurie pedeapsa răsbunătoare... «Fost'a foamete mare»... La un astfel de sfârșit duce totdeauna îmbuibarea, până la un astfel de grad ajunge rapida sburdălnicie a desfătării... «Și el a început a se lipsi»... Averea ce i-s'a dat, — care îl putea ține bogat — dacă nu i-s'ar fi dat — face pe fiu să ducă lipsă: avându-o la sine, ea îl face să se lipsească, pe când la casa părintească neavându-o, ar fi trăit în îmbelșugare... «Și a mers de s'a lipit lângă un locuitor dintru acea țară, și l-a trimis pe el la satul său, să pască porcii». Așa pățește celce se desparte de părintele său și se predă străinului: ca să simtă în acesta pe adevăratul judecător, dacă odată a părăsit pe ocrotitorul său cel mai răbdător. El, care fuge de iubire și părăsește evlavia, e trimis la porci, e mânat să meargă pe lângă ei, să-i păzească, să calce pășunea lor cea noroioasă, să se murdărească și să umble dela un loc la altul după turma neastâmpărată, ca să simtă, cât de dureros și de amar este a pierde fericirea ce o avea sub scutul liniștei părintești.

«Și doreă să-și sature pânțelele său cu rădăcinile, pe cari le mâncau porcii, și nime nu-i da lui» .. Ce serviciu cumplit! El, care paște porcii, n'are cu ce trăi nici ca porcii! Nefericitul, care duce lipsă și flămânzește întru îngrășarea porcilor. Sărmanul, care dorește mâncarea spurcată și nu-i cearcă calitatea.

Învățați și educați fiind din acestea, să rămânem la casa părintească, să stăruim la sânul maicii noastre (biserici), să ne îmbrățișeze rudeniile și să ne atragă inima părintelui, ca nu cumva libertatea vrednică de disprețuit a tinereții, să ne ducă la relele sus amintite. Să ne ocrotească temerea de părinți, să ne țină împreună iubirea de mamă și legăturile de rudenie să ne țină sub scutul lor! Între privirile celor de aproape alor noștri nu se pot susține păcatele; ochii lor sunt tot atâtea lumini. Ziuă e privirea mamei, din ochii părintelui strălucește soarele. De cel ce trăiește între tot atâția conducători ai virtuții, nu se poate apropia întunecul fărădelegilor. Dimpotrivă, masa părintească ne nutrește cu hrana virtuții, cu asigurarea mântuirii, cu plăcerile cinstei și a numelui celui bun.

Și, deoarece șirul lung al cuvintelor ne face să vorbim mai pe larg despre această parabolă, în cuvântarea următoare cu învoirea tuturor vom căuta să aflăm, cine să fie părintele, care la împărțire e atât de darnic, iar la reprimire și mai binevoitor; cine să fie fratele cel atât de întristat de scăparea fratelui său și în sfârșit cine să fie cel mai tânăr, care la plecarea eră atât de întunecat la minte, dar atât de cuminte la reîntoarcere.

Trad. de Gh. Comșa și V. Judele.

PREDICĂ LA DUMINECA 2 DIN PARESIMI.

Fiule, iartă-se ție păcatele tale.

Iubiți fii!

(Marcu 2, 5).

Vindecare mai presus de fire a îndeplinit Domnul Iisus asupra slăbănogului din Evangelia de azi. Nu mică a trebuit să fie durerea slăbănogului, când nu suferă a se atinge nime de el, și nu ușoară boala sa, că nu putea sta pe picioare, ci alții îl purtau cu patul. A fost destul totuș să-i zică Iisus: «Fiule, iartă-se ție păcatele tale», ca să se însănătoșeze numai decât și scăpat de dureri să tresalte ca și copilul zburdalnic alergând după jucării. La a doua vorbă a lui Iisus: «Lați patul tău și umblă!» deja nime nu-l mai cunoștea, că el ar fi cel-ce adineaori alții îl purtau pe umere cu patul.

Puterea vindecătoare asupra slăbănogului, cum veți fi înțeles din rostul evangheliei, au avut-o cuvintele: Fiule, iartă-se ție păcatele tale! Că în ce a stat această putere vindecătoare, vă voi spune cu ajutorul lui Dumnezeu în cele ce urmează.

Iau de ajutor o pildă. Două semințe — una bună, alta rea — căzuse odată într'un ogor, Grâul — care eră sămânța bună — începe a grâi: «In laturi cu tine, că eu aduc hrană omului, cu am drept a încolți în acest

ogor». Chirul, a doua sămânță, răspunde la rândul său: «Nu mă duc! Și eu cresc pe ogoară și eu am dreptul a încolți ca și tine!»! Se luară deci la luptă, care pe care să învingă. De sine înțeles chirul eră mai tare. Ori încătrău întindea grâul rădăcinile, se împedecă de ale chirului. Dela o vreme chirul păși mai fără cruțare. Se ridică sus, se acată de firul paiului de grâu, cuprinse și paiul, și stringeă ca în clește toată ființa grâului, care se pipernicea văzând cu ochii, și pe aci pe aci eră să-și dea ortul în mâinile chirului. Norocul, că chiar atunci sosî plivitorul și slobozî pe spic prin plivirea chirului, nimicindu-l din rădăcină.

Lupta dintre chir și spic s'a petrecut și în sufletul slăbănogului, înainte de boală. În ogorul său sufletesc două feluri de semințe au dat colț încă din tinerețe, un fel, care aduce roadă bună și alt fel care înneacă și ucide sămânța bună. Cele dintâi semințe erau *aplicările bune*, cari produc fapte bune — virtutea; și cele de a doua *aplicările rele*, care omoară și nimicesc tot ce e bun și nobil în om. Timp îndelungat s'a luptat nevinovăția din sufletul său cu vinovăția. Inzadar! Rădăcinile aplicărilor rele au fost mai puternice, și astfel a învins răul. A biruit chirul pe grâu. Omul deci a apucat pe calea păcatului, slujind mai mult idolului plăcerilor decât lui Dumnezeu. S'a cufundat din ce în ce în fără de legi. Cum însă plăcerile și desfrâul, slăbesc pe om, n'a putut rămâneă neatins de urmările rele ale păcatului nici slăbănogul. Chirul păcatelor încetul pe încetul a smuls tot sucul bun din el, ce dă sănătate și înviorează fața omului, și s'a bolnăvit, a căzut în pat, acum nu se mai poate nici mișca, alții îl duc cu patul încoace și încolo. Priviți-l, dacă aveți plăcere! Față de smoală, ochi ascunși, mâni schilodite, picioare ca fusul... uscăciune... schelet viu. Tot urme ale desfrâului. Dar apoi vermii ce'l rod! dar duhoarea ce o împărăștie trupul său putrezit! dar răcnetele ca de taur turbat!.. Într'adevăr, de multeori a trebuit să calce porunca: Nu vă îmbățați de vin, în care este curvia (Efeseni 5, 18) — până ce a venit la starea ticăloasă de acum.

Și eră pe aci ca chirul păcatelor să-i aducă moartea. M're bunătate a fost și la el, ca și la spic, că s'a ivit Iisus în acele părți. Ca plivitor bun ce eră Iisus, a smuls numai decât chirul păcatelor din sufletul bolnav, a redat grâului puterea, și ca și în spic — sucul sănătății pornitu-s'a cu putere mare în slăbănog, redându-l vieții.

Cuvintele lui Iisus: Fiule, iartă-se ție păcatele tale! sunt un fel de pliveală duhovnicească. Înțelesul lor e cam acesta: Cunosc, fiule, trecutul tău, ai slujit satanei; și iată satana te-a îndulcit cu poftele păcatului numai până a pus stăpânire asupra sufletului tău. Iar acum, că păcatul nu mai are ce sugere din tine — trebuie să mori. Însă eu te slobod de păcat și dau stăpânire virtuții asupra ta! — Atâta a trebuit scânteei dumnezeiești ce eră ascuns în cenușa fără de legilor, ca să primească vânt, să se aprindă cu flacăra mare și să aducă la viață și trupul chinuit!

Iisus a procedat aci, ca doftor minunat. Doftorii pământești încă vindecă bolnavii nu atât cu buruienile amare ce le prescriu, cât mai vârtos,

cu nădejdea ce o însuflă celui ce zace, că într'adevăr se va scula din pat. Dacă Iisus în cazul dat — dojenia, se purtă aspru față de slăbănog, de bună seamă se nimicea în el ori-ce putere de viață. I-a redat însă nădejdea, i-a trezit conștiința cea bună; și aceste au fost puterile ce au lucrat minunea...

Să revenim acum, iubiților, la noi. Ce sunt oamenii? Câmp, ogoară, căci zice Apostolul: A lui Dumnezeu *arătură*, a lui Dumnezeu zidire sunteți (I. Corint. 3, 19). Ca arătură, și în inimile noastre încolțesc multe feluri de semințe, din cari trebuie să iasă la timpul său și roade, căci zice acelaș Apostol: Să umblați voi cu vrednicie Domnului, spre toată plăcerea în tot lucrul bun, *făcând roade* și crescând în cunoștința lui Dumnezeu (Coloseni 1, 10). Și oare încolțesc în noi semințele bune, aducem noi roade de faptele ce le cere dela noi Dumnezeu? — Înșivă mărturisiiți, că nu!

În ogorul nostru sufleteșc încolțesc de cele mai multe ori semințele ce duc la păcat, cele ce aduc asupra noastră suferințele de cari pătimea slăbănogul. Ori încotro întoarcem privirile, dăm mai mult de fețe sarbede de slăbiciune trupească. Sunt slabi părinții, mai neputincioși vor fi fiii lor. Cădem cumplit și sufletește și trupește. Cine vede starea de azi și a cunoscut și sănătatea și puterea ce eră în bătrâni, cu drept cuvânt va strigă cu prorocul: Peirea ta Israile! Atât de mare i se va părea deosebirea dintre acum și trecutul nu tare îndepărtat. Library Cluj

Asta se mulțamește aplicărilor rele de cari sunt purtați oamenii vecului acestuia. Cartea vieții, istoria, a însemnat numele la multe popoare cari au perit în urma păcatelor lor. Nu mai departe, decât strămoșii noștri, neamul zeilor, ce zidise Roma și stăpâneau întreg pământul, au căzut pradă desfrâului lor. Când nu mai aveau ce cuceri înafară, i-a cucerit pe ei păcatul îmbuibărei și au căzut...

Ales în tinerețe se ivesc ispitele, ce ne aduc peirea. Două giasuri ca două șoapte stau ascunse în inimile noastre. Cel rău strigă mereu: Partea din lume îți sunt desfătărilor! Veselește-te până poți!» Glasul bun dimpotrivă șoptește: «Nu ai cetate statornică pe pământ. Ce te înalță, omule, e sufletul! Să trăiești deci în virtute, ca adevărat ostaș alui Christos!» Tineretul, durere, nu prea înțelege glasul cel bun, căci nu mai șoptește binele, ci ascultă de glasul rău, care pășește obraznic și gădăle simțurile.

Ce să vă mai zic, iubiților!? Înțelegeți și voi că este rea pornirea, înțelegeți că pe urma ei numai la starea slăbănogului putem ajunge, înțelegeți, că și asupra noastră poate veni perirea întocmai ca asupra Sodomlenilor ori a Gomorenilor, înțelegeți, că și noi ne putem prăpădi ca alte multe neamuri ce n'au ascultat de glasul prorocilor, cari vreau să-i ducă pe cărările cele bune ale vieții. De aceea îndemnul ce vi-l dau nu poate fi, decât îndemnul Apostolului care a zis: «Fugiți de curvie, că tot păcatul, carele îl face omul afară de trup este, iară celce curvește întru al său trup păcătuște (I. Corint. 6, 18).

Prilejul de a ne îndreptă îl avem dat. Biserica, când a întocmit a se ceti vindecarea minunată a slăbănogului, a avut în vedere îndemnul ce trebuie să-l aibă credincioșii de a se abate dela căile rele, și deci cuvintele: Fiule iartă-se ție păcatele tale! ne sună și nouă celor ce ne aflăm în acest sfânt lăcaș. Ele trebuie să ne trezească și pe noi din amorțeala sufletească întocmai cum au trezit pe slăbănogul, ca să ne vindecăm și trupește. Trezine-vom, când prilejul timpului din zilele apostolului îi vom folosi în a ne examina sufletește, ca să cunoaștem apriat: care anume burueni rele încolțesc în sufletul nostru și cari ne aduc stricăciunea. Examenul va trezi în noi conștiința bună, ce poate doarme, și ne va feri de relele ce amenință. Dela examenul acesta nu trebuie să se substragă nici tineri, nici bătrâni, căci deopotrivă e folositor pentru orice stare de om. Îndreptare fără cunoașterea stărei — nici nu poate fi.

Iată rostul pentruce a întocmit sf. maică biserică taina pocăinței. Pocăința doar este numai un fel de examen sufletesc, pe urma căruia ră sare căința sau părerea de rău pentru faptele rele, apoi vine îndreptarea.

Finind, iubiților, cu examenul, cu pocăința, alergați și voi la Iisus să vă zică: Iartă-se păcatele voastre! și să vă vindecați. Celce vă zice aceste cuvinte este preotul sau duhovnicul, iubiților, căci lui i-s'a dat darul a legă și deslegă păcatele. La preot să mergeți, lui să-i spuneți păcatele, și dela el să primiți deslegarea.

Sunt între voi unii, cari nu se duc de fel la preot, sunt alții cari întârzie, se duc numai în ceasul din urmă spre a-și mărturisi păcatele și a dobândi vindecare. E bine așa? Apucătura satanei e și aceasta, care mereu strigă: Este timp, mai poți întârziă cu pocăința! Timp este, nu-i vorbă, dar satana în toate zilele așa strigă, și tot ascultând de el, se poate întâmplă ușor, că ne apucă moartea negata. Cu ce față vom stă înaintea lui Dumnezeu, când va rosti asupra noastră asprul cuvânt: Duceți-vă dela mine blăstămaților! Dar și altfel pocăința ce se face numai în ceasul din urmă nu poate să aibă înaintea lui Dumnezeu acelaș preț, care îl are pocăința făcută la timp, când putem săvârși fapte bune, care spală detot întinăciunea celor urite. Cu tâlhariul de pe cruce s'a putut întâmplă să-l ducă Dumnezeu în raiu, deși s'a pocăit în ceasul din urmă al vieții. Se va face tot așa și cu noi? E dreptate să stăm noi ceice abiă la sfârșitul vieții ne pocăim — în împărăția lui Dumnezeu alătura cu Sf. Părinți ce toată viața și-au petrecut-o plivind ogorul lor sufletesc și desăvârșindu-se?... Mă îndoesc!...

Să grăbim deci cu pocăința până nu e târziu! Nime să nu iasă din sfântul post nedeslegat de păcate, neîndreptat! Iar Dumnezeuul milei, celce a zis: «Nu voesc moartea celui fără de lege, ci mai vârtos să se abată dela calea cea rea și să fie viu (Ezechiil 8, 23) — să fie cu noi cu toți, să ne deă vindecare sufletelor și trupurilor. Amin!

Vasile Gan,
protopop.

DIVERSE.

Există Dumnezeu? Deși întreaga natură poartă în sine urmele înțelepciunii Făcătorului a toate, se află totuș și astfel de oameni, cari nu voesc să creadă în Dumnezeu. Ochii lor sufletești sunt întunecați prin o mulțime de prejudeții, cari nu-i lasă să întrezărească urmele nemărginirii în lumea cea mărginită și trecătoare. Inima lor îi trage spre cele pământești, încât cerul li-se pare prea departe și prea străin de dorințele lor. Condamnabili sunt asemenea oameni mai ales atunci, când cearcă să facă propagandă pentru necredința și pentru ideile lor rătăcite. Datorința celor credincioși în asemenea cazuri este să respingă cu temciu sofismele necredinței păcătoase, ca nu cumva să cadă mai mulți în mrejele ei.

Intr'o atare situație se află un preot, care călătorea cu vaporul spre un sat situat pe țărmurul unui lac mai mare, având să cerceteze acolo pe un prieten al său, care zăcea bolnav. Fiind o zi frumoasă de serbătoare, vaporul ducea în diferite părți o mare societate de excursioniști. Între dâșii se găseau și doi necredincioși provocători, cari discutau cu glas tare chestii religioase, voind să facă de rușine în fața mulțimei credința preotului, care sta în apropiere și ascultă toate cu atențiune. Când discuția decurgea mai sgomotos, atrăgând atențiunea tuturor călătorilor, preotul intră și el în vorbă și, ca să poată fi auzit mai bine de cătră toți călătorii, — se urcă pe o laviță față 'n față cu cei doi necredincioși — apoi luă cuvântul. Noi suntem — zise preotul — pe o corabie, așa este? Da, răspunse unul dintre necredincioși. Corabia se mișcă, așa este? Așa. Dar corabia nu se mișcă de sine, ci prin puterea mașinei, așa este? Da, voiă să răspundă a treia oară necredinciosul, dar ortacul său îi șopti să răspundă nu, căci altcum va trage scurta din discuție; totuș celui alt i se părû prea prea să nege ceea ce toată lumea vedeă, de aceea răspunse cu da. Ei bine, adause preotul, dar mașina nu s'a produs de sine, ci a alcătuit o un măiestru inteligent, așa este? Așa. Dar, după-ce a fost alcătuită ca să poată funcționa, ea nu s'ar mișcă de sine, dacă n'ar pune-o în mișcare un câmaciu inteligent, așa este? Așa. Fiind pusă în mișcare, ea n'ar conduce corabia spre ținta dorită, dacă n'ar cârmui-o cârmaciul, așa este? De sigur, așa. Ei bine, întoarse preotul vorba, și acest univers este o mașină, un mehanism, dar cu mult mai complicat și mai măreț decât această coajă de nucă de pe lac, așa este? Da, răspunse necredinciosul. Dar, dacă admiți aceasta, adause preotul, atunci în mod consecvent trebuie să recunoști, că și mai presus de această mașinărie a universului trebuie să existe un măiestru foarte înțelept și foarte puternic, care i-a dat ființă și fără de care n'ar există; trebuie să existe un cârmaciul foarte iscutit, care a pus mehanismul universului în mișcare și îl cârmuiește cătră ținta sa! Dacă aceasta este o concluziune logică, încheie preotul, atunci de ce îți bați joc de credința în Dumnezeu și stăruiești pe

calea păcătoasă a necredinței, pe care voiești să seduci și pe alții? Necredinciosul rușinat își plecă ochii la pământ, pe când ortacul său îl muștră, zicându-i: vezi, așa-ți trebuie! nu ți-am spus dela 'nceput să nu zici da; acum ești prins... Amândoi soții blamați s'au așezat pe un colț al laviței, pe când soarele care se apropiă de orizont își scaldă cele din urmă raze în luciul albastriu al lacului, făcând pe călători să exclame împreună cu psalmistul: «Minunate sunt lucrurile tale Doa nne, toate întru înțelepciune le-ai făcut!»

N. Bălan.

CRONICA BISERICESCĂ-CULTURALĂ.

Morala fără religione e neputincioasă. Nu numai în Europa cea cu veche civilizație, ci și în Iaponia s'au făcut încercări de a înlocui învățământul religios în școală prin un învățământ *moral* independent de orice credințe religioase. Dar rezultatele acelor încercări a fost negative. Un ziar din străinătate ne dă asupra lor următoarele clarificări: S'a pornit o puternică mișcare, care cere ca în școlile japoneze să se introducă din nou învățământul religios. Ministrul de instrucție a fost silit să recunoască într'un raport al său, că învățământul moral, împărtășit până acum în toate școlile statului s'a dovedit a fi cu desăvârșire insuficient spre a da o educație morală temeinică și sănătoasă tinerilor generațiunii. În legătură cu această declarație a ministrului, care a produs o mare senzație, s'a pornit în presa japoneză și în diferitele corporațiuni pedagogice din Japonia o vie discuție pentru a clarifica chestia. Aproape toți bărbații competenți în chestii de educație sunt de părerea, că dacă e vorba să se îmbunătățească stările morale puțin îmbucurătoare de astăzi, atunci învățământul moral trebuie așezat pe baze religioase, fie acelea creștine sau buddhiste. În acest sens se exprimase în timpul din urmă și prințul *Ito*, care mai înainte avă păreri contrare, dar s'a convins de netemeinicia lor.

„**Puteți muri liniștiți?**“ Un cuvântător bisericesc din Geneva, luându-și de obiect al jredicii sale întrebarea? „puteți muri liniștiți?“ pe care o adresă ascultătorilor săi, a descris muștrările sufletului nepocăit în colori atât de vii, încât ceice

erau de față, după cum spune unul dintre dâșii, au căzut în genunchi și s'au rugat lui Dumnezeu să le mai lungească firul vieții, ca să aibă timp să se pocăiască, căci n'ar putea muri liniștiți.

Alcoolismul și boalele mentale. Dr. Schnitzer, medicul primar al institutului de alienați din Stettin, a ținut o conferință în care s'a ocupat de cauzele principale ale boalelor mentale și de combaterea lor. În anii din urmă — zice el — s'au înmulțit boalele mentale în măsură înspăimântătoare, ca și când cuceririle spiritului omenesc pe diferitele terene și-ar cere un nemilos tribut de jertfe. Și cu toate acestea, nu munca spirituală și corporală încordată este cauza adevărată a acestei triste aparițiuni. Fără îndoială o lucrare spirituală ori corporală încordată până la istovire, face adeseori ca boala să erumpă. Dar în asemenea cazuri crierul conține deja germenii decadenței, care prin încordare a fost ajutată să erumpă mai de timpuriu. Adevărata cauză a înmulțirii boalelor mentale constă în otrăvirea crierului cu acele veninuri periculoase, cari amenință tot mai mult sănătatea omenimei: *alcoolul* și *morburile venerice*. Boalele mentale nu sunt, ca d. ex. colera, niște boale contagioase, cari să atace și pe cel ce-i deplin sănătos. Boalele mentale ale fiilor sunt prea adeseori o moștenire din păcatele părinților. Dar, abstrăgând dela idiote și epilepsie, nu boala mentală ca atare se moștenește, ci numai predispoziția spre ea. Și cum a ajuns un tată sănătos să-și învenineze sângele? Numai prin vina sa! Deci, cei cuprinși de boale mentale ori părinții lor,

poartă înșiși vina pentru ele. Aceasta este o gravă acuză, dar în același timp ea ne învață, că ne putem feri de acele fapte, prin cari ni-am atrage urmări neprecalculabile pentru viața întreagă. Înainte de toate trebuie combătut alcoolismul cu toată energia, căci el este cel mai periculos dușman al sănătății și trezviei trupești și sufletești a oamenilor. Biserica, statul și societatea trebuie să lucreze cu puteri unite spre a doborî pe acel aprig dușman. Dar cel mai potrivit și mai eficace mijloc și în această privință este *ajutorul propriu*, care nu constă în altceva decât în o cât mai mare reținere dela beuturi alcoolice. Când toți oamenii s'ar convinge de urmările stricăcioase ale acelor beuturi, atunci se va fi făcut un pas gigantic spre înlăturarea multor rele individuale și sociale.

„Știința“ lui Lombroso. „Berliner Tagblatt“ ne povestește o interesantă pătaie a vestitului criminalist italian Lombroso. La anul 1888 Lombroso s'a adresat șefului poliției de siguranță din Paris, rugându-l să-i pună la dispoziție mai multe fotografii de ale unor femei criminale pariziene, având trebuință de ele pentru un studiu despre „Criminalitatea femeii“. Lombroso a comentat apoi fotografiile primite într'un studiu de peste 50 pagini, arătând cum în trăsăturile feței fiecărui tip de femeie se caracterizează felul crimei ce o săvârșise, d. ex. la unele crimele săvârșite din patimă, la altele cele săvârșite sub influința alcoolului etc. Până aici toate erau bune, și cartea lui Lombroso ar fi fost foarte interesantă și instructivă, dacă șeful poliției, care i-a trimis fotografiile, n'ar fi făcut o fatală descoperire. Uitându-se el, adevă, mai cu de-amănuntul la fotografiile reproduse în scrierea lui Lombroso, a constatat că făcuse o mare greșală când i-le-a trimis: căci, în loc să scoată fotografiile

din pulpitul stâng al mesei sale de scris, le-a luat din cel drept, iar în acesta nu se aflau fotografiile femeilor criminale, ci ale unor precupețe pariziene, cari aveau concesiile dela poliție să-și poarte meseria. Concluziile, cari se pot scoate din această întâmplare pentru „știința“ materialistă a lui Lombroso, urmează de sine. Se știe, că Lombroso în consecvență cu filozofia sa materialistă, cercă să explice diferitele cazuri de crimă, între alte cauze, cu deosebire din faptul, că unii criminali aveau crierul mai puțin dezvoltat, deși este greșit a stabili un raport atât de necesar, cum făcea Lombroso, între cantitatea crierului unui om și între caracterul lui. Părerea lui Lombroso în această privință s'a răsunat amar tocmai asupra susținătorului ei, căci el lăsase cu limbă de moarte, ca să-i fie cântărit crierul și să se facă cercetări științifice amănunțite asupra lui. În urma acestor cercetări s'a făcut neașteptata constatare, că crierul răposatului psihiatru a cântărit numai 1303 gr., deci mai puțin decât a unui european de rând. Aderenților lui Lombroso nu le rămâne acum decât una din aceste două alternative: ori să considere „capacitatea“ științifică a lui Lombroso ca foarte modestă, ori apoi să-i respingă teoriile.

Reeditarea scrierilor mitrop. Melhisedec. Cetim, că epitropia „Fondației Episcopul Melhisedec“ a luat frumoasa inițiativă de a reedita parte din operile epui-sate ale răposatului ierarh, ca: Cronica Romanului și a Hușilor, apoi Cronica mitropoliei Moldovei și Sucevei, care se zice că a rămas în manuscris, și a le prevede cu adnotările trebuincioase de către cei competenți în materie. Dorim și noi epitropiei deplin succes în această folositoare întreprindere. N. B.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date și indigitați tipiconale pe luna lui Aprilie 1910.

Săptămâna a 5-a din post.

Se atrage atențiunea celor ce servesc în casa Domnului: că, în săptămâna a 5-a din post se fac două *privegheri* „Bdenii“, anume: Mercuri sara, la 7 oare se îndeplinește Utrenia de Joi cu ceasul prim. La utrenia aceasta, între celelalte prescrise la Triod, se cântă canonul cel mare al stântului Andreiu Criteanul; iar Vineri sara, la aceiași oră, se face Utrenia de Sâmbătă, la care, în ordinea prescrisă la Triod, se ceteșc — la icoana Maicei Domnului — Icoasele și Condacele Acaftistului Născătoarei de Dumnezeu.

4 Aprilie: Dumineca a 5-a în post: glas 5, voscr., a 2-a cu a Triodului.

La Vecernie și la Utrenie, ca și în Duminecile precedente: cântările glasului din Octoih și ale Triodului, în ordinea și măsura cum se prescrie la Triod.

La liturgia marelui Vasilie: Cântările obicinuite cu Apostolul și Evangelia acestei Dumineci.

11 Aprilie: Dumineca a 6-a în post, a Floriilor.

La Vecernie și la Utrenie: Toate cântările și cetirile praznicului cum se găsește și se prescrie la Triod; deci: cu excluderea cântărilor Octoihului. După Psalmul 50, „Miluește-mă Dumnezeu!“... conform tipicului din Triod, se cetește rugăciunea pentru binecuvântarea ramurilor de stâlpi la masa pe care sunt depuse, și se împart creștinilor din acele ramuri.

Cu Vecernia din Dumineca Florilion și cu Utrenia de Luni, facem început *rânduilor* cultului divin pentru săptămâna sfințelor Pațimi ale Mântuitorului Christos. Aceste sfinite *asezăminte* ale cultului, împreună cu tipicul lor, se cuprind — zi de zi — în Triod și se îndeplinesc la timpul lor în ordinea următoare:

În Dumineca Floriilor, la 4 oare p. m.: Vecernia și Pavcernița cea mică. În aceeași zi, sara la 7 oare: Priveghere, la care se cântă Utrenia de Luni cu Evangelia zilei și cetirea Ceasului prim.

Luni, la 10 oare a. m.: Ceasurile III, VI, IX, Vecernia zilei și Liturgia s-lui Grigorie Dialogul cu Evangelia prescrisă. La 4 oare p. m.: Pavcernița cea mare; la 7 oare sara: Utrenia de Marți cu Evangelia zilei și Ceasul I-ii.

Marți, la 10 oare a. m.: Ceasurile III, VI, IX, Vecernia și Liturgia s-lui Grigorie cu Evangelia prescrisă; la 4 oare p. m.: Pavcernița cea mare; la 7 oare sara: Priveghere, la care se face Utrenia de Mercuri cu Evangelia zilei și se cetește ceasul I-ii.

Mercuri, la 10 oare a. m.: Ceasurile III, IV, IX, Vecernia și Liturgia s-lui Grigorie cu Evangelia prescrisă; la 4 oare p. m.: Pavcernița cea mare; la 7 oare sara: Priveghere, Utrenia de Joi cu Evangelia zilei și Ceasul I-ii.

Joi, la 8 oare a. m.: Se servește Taina s-lui Maslu, apoi ceasurile III, VI, IX, Vecernia cu Liturgia marelui Vasilie și cu Evangelia prescrisă. La această sântă Liturgie sã scoate și Agnețul pentru pregătirea sfinței cuminecături de peste an. Tot la această liturgie cu tipicul ei special în Triod, se binecuvântă și sfințesc pânilă și vinul Paștilor. Joi sara la 7 oare: mare Priveghere cu Utrenia de Vineri, la care se cetește cele 12 Evanghelii ale Pațimilor mântuitoare ale Domnului și Mântuitorului Christos. La această Utrenie, după Evangelia a 5-a, se scoate sânta Cruce spre închinare.

Vineri, la 9 oare a. m.: Ceasurile „Domnești“ cu Parimiile, Apostolele și Evangeliile prescrise; la 4 oare p. m.: Vecernia și Punerea în Mormânt; iar la 7 oare sara: mare Priveghere cu Utrenia Sâmbetei mari, la care se cântă și cele trei stări la Mormântul Domnului; iar după Doxologie, cu cântarea „Sfinte Dumnezeu“, se incungiură biserica cu sf. „Epitafiu“ s. c. I.

Sâmbătă, la 12 oare din zi: Vecernia Paștilor cu Liturgia marelui Vasile, toate după tipicul Triodului.

18 Aprilie: Dumineca sfințelor Paști.

În ziua aceasta mare și sântă, a Învierii Domnului, des de dimineață se servește *rânduiala* sfinței Învierii și Utrenia Paștilor cu Liturgia s-lui Ioan gură de aur. La toate aceste sfinite *rânduili* ale cultului procedem conform prescrierilor tipiconale exacte, cuprinse în Pentecostar. În general se observă: că, din ziua Paștilor până în Dumineca tuturor sfinților — după Utrenia acestei Dumineci — Pentecostarul este cartea conducătoare în practica cultului public religios; deci: și la Vecerniile, Utreniile și Liturgiile zilelor următoare din săptămâna luminată vom urmă conform prescrierilor tipiconale din Pentecostar

23 Aprilie: Sântul Mucenic George.

În cazul acesta, când sf. M. George se sârbează Vineri în săptămâna luminată: La Vecernie, la Utrenie și la Liturgie, urmăm întru toate conform tipicului din Pentecostar, pag. 10—11.

25 Aprilie: Dumineca sf. Apostol Toma.

La Vecernie și la Utrenie: Toate cântările praznicului cum se găsește și se prescrie pentru această Duminecă la Pentecostar. La Liturgie: Apostolul și Evangelia Dumineci, Irmosul Paștilor și Priceasna: „Laudă Ierusalime pe Domnul“... Toate conform tipicului din Pentecostar.

Cantor.

Abonații „Revistei Teologice“ pe an. 1910.

Cerându-ne mai mulți dintre onorații abonați să confirmăm primirea abonamentului, iar de altă parte voind să dăm on. abonați puțința de a controlă cât au achitat și cât nu, publicăm lista tuturor abonaților pe anul curent.

(Continuare).

Coroane

409.	Ioan Mărașiu, paroh, Magyaraid	8—
410.	Avram Cioran, paroh, Lupsapatak (Offenbánya)	4—
411.	Ioan Popovici, paroh, Nagyszentmiklós	4—
412.	Avram David, paroh, Sászszobes	4—
413.	Ioan Teocrau, paroh, Madarász (Nagyszalonta)	4—
414.	Gh. C. Zaharescu, clef. semin., Iași (România)	Lei 5—
415.	Ioan Laslo, paroh, Füzessbögára (Maros-lye)	4—
416.	Nicolae Palade, paroh, Topánfalva	4—
417.	Oficiul par. gr.-or.-rom. Mondorlak	8—
418.	Pr. N. I. Popescu, Giurgiu (România)	Lei 10—
419.	Vasile Maximilian, paroh, Izsaszacsal (Dragomerfalva)	4—
420.	Ioan Crăciun, paroh, Glimboka (Alsó-Porumbák)	4—
421.	Constantin Moldovan, paroh, Kereszténysziget	4—
422.	Gandin Suciu, paroh, Muzsina, (Nagy-Enyed)	4—
423.	Silviu Colojoara, paroh, Denta (Temes. m.)	4—
424.	Ioan Popescu, paroh, Nagytörök	4—
444.	Pompiliu Accelenescu, abs. de teol., Zalatna (Alsó Fehér m.)	3—
452.	Nicolae Boitin, paroh, Gyapju	4—
458.	Alexandru Popovici, paroh, Fadimak (Balincz)	3—
469.	George Lupșa, paroh, Décs (Alesill)	8—
470.	Vicior Plotogea, abs. in teol. Uj-Tohán (Ó-Tohán)	4—
471.	Ioan Mateiu, abs. in teol. Guraró (Orlát)	3—
472.	Nicolae Chicomban, paroh, lám (Kr. Szörény)	4—
473.	Iuliu Suceava, paroh, Borgo-Prund	4—
474.	Aurel Muntean, paroh, Káschbes (Kolozs)	8—
475.	Ioan Popa, paroh, Temes Monostor	4—
477.	Coriolan Podoabă, cand. de preot, Szamosudvarhely, (Szilágy)	6—
479.	Ioan Andreescu, paroh, Vojvodincez (Kustély)	4—
480.	Simeon Samoilă, Kisklos (Alsójára)	4—
481.	Teodor Toader, paroh, Mărișel, (Gyalu)	4—
482.	Avram P. Păcurariu, ppresb., Vajda-Ihtnyad	4—
486.	Nicolae Cado, paroh, Poklos (Alsó-Maros-Váradja)	4—
487.	Ioan Morușca, paroh, Királypatak (Magyarigen)	4—
488.	Ioan Nicola, paroh, Albák Arada (Topánfalva)	4—
489.	Alexandru Sava, paroh, Bedeciu (Magyargyerómonostor)	4—
490.	Nestor Manciu, paroh, Nagy-Oklos (Torda-Aranyos m.)	8—
491.	Aurel Papp, paroh, Székudvar (Arad m.)	4—